

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
FILOZOFICKÁ FAKULTA

Josef Hartl

Bakalářská práce

Dobytí Konstantinopole 1204 a 1453
v komparativním pohledu

Vedoucí práce: doc. PhDr. Dana Picková Csc.

Praha 2013

Prohlašuji, že jsem práci vypracoval samostatně. Všechny použité prameny a literatura byly řádně citovány. Práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 23. května 2012

.....

Josef Hartl

Obsah

Poděkování.....	4
Úvod.....	5
Charakteristika použité literatury.....	8
Nedobytná a věčná Konstantinopol.....	12
Čtvrtá křížová výprava a první dobytí Konstantinopole.....	26
Druhé dobytí Konstantinopole a zánik Byzance.....	37
Dobytí Konstantinopole v letech 1204 a 1453 v komparativním pohledu.....	49
Závěr.....	56
Seznam použitých pramenů a literatury.....	58

Poděkování

Mé poděkování patří na prvním místě vedoucí práce paní docentce Daně Pickové za nápady, ideovou i praktickou pomoc a neuvěřitelnou trpělivost. Děkuji také své rodině a blízkým, kteří se mnou vydrželi mnoho měsíců strávených s formulací této práce, za podporu a povzbuzování ve chvílkách zoufalství.

Úvod

Konstantinopol zažila během své více než tisícileté historie mnoho období vzestupu i úpadku. Nebyla pouze politickým centrem Byzance, ale také duchovním a kulturním střediskem pravoslavného světa a díky své strategické poloze také velmi významnou obchodní křižovatkou. Její obyvatelé se hrdě nazývali Rhómajové, to řecky znamená Římané, v čemž lze pozorovat kontinuitu tradice římského impéria poté, co zaniklo západní císařství. Během své další existence prošla Byzanc celou sérií vnitropolitických krizí, které oslabovaly její obranyschopnost a ve svém konečném důsledku vyvrcholily buď ztrátou území či proniknutím nepřátel do nitra říše, jejíž hranice, ať už z důvodu zchátralosti opevněných úseků či nedostatečné ochrany nebyly tak neproniknutelné jako staré římské limes. Pozdější rozsáhlé migrace asijských a evropských národů, ať již se jednalo o kočovnická tažení či nutnost opustit dosavadní území v důsledku ohrožení jinými etniky, znamenaly stálý tlak na byzantské hranice. Přestože se zpočátku jednalo především o neorganizované barbarské hordy, přitáhla čas od času k hradbám hlavního města Byzance poměrně velká armáda a některým útočníkům se podařilo oblehnout i samotnou Konstantinopol. Jako příklad uveďme avarské vojsko roku 626 či Araby, kteří se pokoušeli dobýt Konstantinopol hned dvakrát, a to v letech 672 – 678 a 717 -718. Tato vojska již představovala pro císařskou metropoli potenciální nebezpečí. Díky neobyčejně důmyslnému hradebnímu systému však Konstantinopol odolala většině dobyvatelů a její obyvatelé právem věřili, že je hlavní město byzantské říše nedobytné.

Byzantská metropole, byla za svou více než tisíciletou existenci dobyta pouze dvakrát, a to latinskými křižáky během čtvrté křížové výpravy roku 1204 a o 250 let později vojsky osmanského sultána Mehmeda II. v roce 1453. Česká historiografie, ať se již zabývá přímo dějinami Byzance a dobytí Konstantinopole nebo křížovými výpravami obecně, mívá většinou tendenci vidět v prvním dobytí Konstantinopole vyvrcholení dlouhodobého konfliktu mezi katolíky a Byzancí a tragédii, ze které se říše už nikdy nevzpamatovala a celá její další existence byla pozvolným obdobím politického a hospodářského úpadku, který vyvrcholil vyvrácením říše osmanskými Turky roku 1453. V *Dějínách Byzance* Bohumily Zástěrové jsou čtvrtá křížová výprava a dobytí Konstantinopole prezentovány jako souboj rozděleného křesťanstva, jehož cesty se rozešly při posledním schizmatu roku 1054. Tato skutečnost vychází především z pojetí byzantské princezny Anny Komnény, která do jisté míry ovlivnila většinu autorů zabývajících se problematikou křížových výprav. Princezna Anna dokonce píše

o „*konfrontaci obou civilizací, západní i východní*,“¹ přičemž ta latinská je líčena se značným despektem a opovržením. Pro hlubší pochopení motivu křížáků a všech skutečností, které ve svém konečném důsledku vyvrcholily křížáckým útokem na Konstantinopol, je však potřeba chápat tehdejší geopolitickou situaci v Evropě v mnohem širším kontextu.

Zatímco křížáci ovládli Konstantinopol na necelých 60 let, dobytí hlavního města Byzance Mehmedovými vojsky roku 1453 znamenalo definitivní konec říše. Ve srovnání s rokem 1204 jsou sultánovy důvody a motivace zcela jasné. Mehmed vlastnil geograficky jednotné území s výjimkou Konstantinopole, která nejenže byla významným duchovním centrem východního křesťanstva, ale také relativně bezpečným útočištěm pro jeho případné odpůrce z řad vlastní rodiny. Zejména starší historiografie však často pomíjí zřejmé vojenské, politické a ekonomické faktory a snaží se tento konflikt zjednodušit na úroveň soupeření mezi osmanskou říší a Evropou, o kterém však nelze podle novějších prací, zabývajících se touto problematikou, ještě hovořit.²

Při stanovení cílů této práce mne zajímalo, do jaké míry se obě dobytí Konstantinopole od sebe lišila a které skutečnosti nakonec vedly k prolomení obrany města, jež odolalo tolika jiným obléháním. Na základě výkladu jednotlivých historiků a dobových svědectví, dostupných v edicích pramenů, jsem se snažil zrekonstruovat průběh stěžejních událostí, jejich příčin a důsledků, a poté provést jejich komparaci a vyvodit z ní závěry. Stěžejními se nakonec staly následující otázky: Jak se lišila geopolitická situace Byzance v letech 1204 a 1453? Jakou roli sehrála velikost armád a vojenská strategie? Mohla se Konstantinopol útočníkům ubránit? Jak se chovali dobyvatelé k Rhómajům - platí obecný názor, prezentovaný v mnoha publikacích, že latinští křížáci byli daleko bezcitnější než osmanští Turci? Jaký byl motiv útočníků, který je vedl k dobytí hlavního města Byzance?

V práci jsem využíval především metody textové analýzy a komparace. V případě pramenů jsem se vždy snažil brát v potaz jejich původ a v tomto ohledu k nim přistupovat dostatečně kriticky. Z důvodu autenticity jsem použil řecké prameny jak v originále, tak v jejich novořeckém překladu. Konkrétně jsem pro období čtvrté křížové výpravy pracoval především s kronikou Niketa Choniata (přibližně 1155 – 1216) uspořádanou profesorem Dimitriem Xristidem v knize *Paměti ze starých textů díla Niketa Choniata Letopisné*

---

¹ ZÁSTĚROVÁ, Bohumila a kol., *Dějiny Byzance*, Academia, Praha 1992, s. 254 – 256.

² ŠTĚPÁNEK, 1453: *Pád Konstantinopole – zrod Istanbulu*, Triton, Praha 2010, s. 13.

vyprávění,³ a pro rok 1453 s dílem Mehmedova kronikáře Michaela Kritovoula (1410 -1470) z edice pramenů *Svědectví dobytí: Konstantinopol 1453*, uspořádané řeckou historičkou a filoložkou Dimitrou Moniou. Tito kronikáři jsou historiky považováni za nejspolehlivější. Pro doplnění událostí z roku 1204 jsem nahlížel do textů latinských kronikářů Geoffreye z Villehardouinu (zřejmě 1169 – 1229) a Roberta de Clari (přibližně 1170 – 1216), publikovaných v díle *Křížové výpravy ve světle soudobých kronik* Věry Hrochové.⁴ V případě roku 1453 jsem použil také kroniky Georgia Sfrantza (1401 - 1478), Doukase (zřejmě 1400 – 1462) a patriarchy Gennadia II. Scholaria (pravděpodobně 1400 – 1473) publikované rovněž v edici *Svědectví dobytí: Konstantinopol 1453*.

Práce je rozdělena do čtyř kapitol. V první z nich jsem se zabýval všemi neúspěšnými pokusy o dobytí Konstantinopole. Zaměřil jsem se na vojenské strategie oblehatelů a snažil se objasnit hlavní důvody, proč jejich pokusy selhaly a vznikl tak mýtus o nedobytnosti hlavního města Byzance. V následujících dvou kapitolách jsem se konkrétně zaměřil na rekonstrukci událostí z dobytí Konstantinopole latinskými křižáky roku 1204 a Osmany v roce 1453 a hledal klíčové momenty selhání obrany města. Poslední kapitola je věnována vlastní komparaci a formuloval odpovědi na výše uvedené otázky.

Jako hlavní zdroj svých poznatků jsem použil nejnovější historiografickou produkci řecké, anglické i české provenience a některá klasická starší díla zabývající se dobytím Konstantinopole křižáky roku 1204 a osmanskými Turky roku 1453. V následujícím textu jsem tyto práce seřadil podle jejich jazykového původu.

Z řeckých publikací jsem pracoval se studií celosvětově uznávané byzantoložky řeckého původu Eleni Glykatzi – Ahrweiler *Politická ideologie Byzantského císařství*,⁵ jež se zabývá byzantskou společností a vývojem politické i náboženské situace v říši od 4. století až do jejího pádu roku 1453. Autorka v ní prezentuje velmi zajímavé názory na dobytí města

---

³ ΧΡΗΣΤΙΔΗΣ, Δημήτριος, „Αναμνήσεις από αρχαία κείμενα στο έργο του Νικήτα Χωνιάτη Χρονική Διήγησις,“ Επιστημονική Επετηρίδα Φιλοσοφικής Σχολής Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, τομ. 22, Θεσσαλονίκη 1984), Τομος Ι.

⁴ HROCHOVÁ, Věra, *Křížové výpravy ve světle soudobých kronik*, Státní pedagogické nakladatelství, Praha 1982.

⁵ ΓΛΥΚΑΤΖΗ – ΑΡΒΕΛΕΡ, Ελένη, *Η Πολιτική Ιδεολογία της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας*, ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΨΥΧΟΓΙΟΣ Α.Ε., Αθήνα 1988.

v roce 1204. Uznává sice, že se jednalo o velkou katastrofu, ale zároveň hledá v této události příčiny budoucích změn byzantského politického systému a vyvrací zaběhnuté stereotypy. Na rozdíl od jiných řeckých historiků se vymyká všeobecnému nahlížení na čtvrtou křížovou výpravu a stavění Rhómaiů do role oběti, a proto lze její závěry považovat za skutečně objektivní. Ve své práci využívá jak byzantské, tak západní, především francouzsky psané prameny. Jako další zdroj jsem používal edici pramenů řecké historičky a filoložky Dimitry Moniou *Svědectví dobytí: Konstantinopol 1453*.⁶ Tato kniha představuje komplexní zpracování dobového vnímání dobytí Konstantinopole osmanskými Turky roku 1453 tehdejšími kronikáři. Analyzuje v sobě prameny Doukase, Michaela Kritovoula z Imbru, Georgia Sfratza, Pseudo – Sfrantza, Laonika Chalkondyla a Genadia Scholaria, doplněné o autorčiny poznámky a závěry. Všechny texty kronikářů jsou psány jak starořečtinou, tak moderním jazykem. Vzhledem k tomu, že Moniou srovnává svědectví jednotlivých autorů a dívá se na ně se značnou kritikou, přičemž bere v potaz také poznatky jiných historiků, lze její závěry považovat za velmi objektivní. Pro období čtvrté křížové výpravy jsem pracoval také s monografií řeckého historika Alexandra Papageorgia *Svatá aliance*,⁷ která je na velmi vysoké vědecké úrovni. Papageorgios přesně popisuje problematiku vztahů katolíků a ortodoxních křesťanů a situaci v Byzanci v po porážce císařských vojsk v bitvě u Mantzikertu a v následujícím období křížových výprav. Dotýká se také vztahů mezi křesťany a muslimy, resp. seldžuckými Turky. Nicméně autor je v mnoha svých závěrech ovlivněn názory řecké historiografie na byzantské dějiny a v některých pasážích často neprávem straní Byzanci. Pro stejné období jsem používal také rozsáhlou práci Nikose Tsagase *Mantzikert, Začátek konce středomořského helénismu*,⁸ jež se zabývá událostmi, následujícími po bitvě u Mantzikertu roku 1071, ve které lze podle autora hledat skutečný začátek konce Byzance. Tsaggas v ní zaobírá vlivem porážky Romana IV. Diogena na další vývoj Byzance a vidí v ní hlavní důvod ztráty mocenského postavení říše, jež v konečném důsledku vedlo také k dobytí Konstantinopole vojáky čtvrté křížové výpravy, z něhož se podle něj Byzanc již nikdy nevzpamatovala. Svě teze staví na základě řeckých i západních pramenů a podkládá poznatky jak řeckých tak západních autorů. Události čtvrté křížové výpravy jsou v knize velmi dobře

⁶ ΜΟΝΙΟΥ, Ι. Δήμητρα, *Μνήμες αλώσεως, Κωνσταντινούπολη 1453: Μέσα από τις διηγήσεις των ιστορικών της εποχής...*, Εκδοτικός οργανισμός Π. Κυριαρκιδη, Δ' Εκδόση, Αθήνα 2010.

⁷ ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΣ, Α. Αλέξανδρος, *Ιερά συμμαχία*, Εκδοτική Γκοβοστη, Αθήνα 2011.

⁸ ΤΣΑΓΓΑΣ, Νίκος, *ΜΑΝΤΖΙΚΕΡΤ, Η Αρχή του τέλους του μεσαιωνικού ελληνισμού*, ΓΚΟΒΟΣΤΗΣ ΕΚΔΟΤΙΚΗ Α.Β.Ε.Ε., Αθήνα 2011.

popsány stejně jako její politické pozadí. Autor má ale občas tendenci, jak již je to v řecké historiografii zvykem pohlížet na latiny s přehnaným despektem. V kostce také naznačuje, že dopad porážky Byzance u Mantzikertu měl dokonce dosáhnout až do roku 1453, s čímž by se dalo polemizovat.

Z historiografie anglické jazykové provenience jsem pracoval s monografií Davida Nicolla *Čtvrtá křížová výprava 1202 – 02: Zrada Byzance*,⁹ která se zabývá průběhem čtvrté křížové výpravy a dobytím Konstantinopole latiny roku 1204. Jistou nevyváženost vykazuje zaměření knihy převážně na vojenskou stránku konfliktu a podrobný popis obléhacích akcí a strategií. Tato práce dává na první pohled jasně najevo specializaci autora na vojenskou historii. Pozadí konfliktu je v knize nastíněno, ale většina okolností je vysvětlena pouze okrajově. Nicméně na druhou stranu tato práce splňuje účel, pro který byla napsána, a to analýza postupu útočníků a obránců při obléhání města a klíčových momentů, kdy došlo k selhání obrany Konstantinopole. Dále jsem pracoval také s další studií Davida Nicolla *Konstantinopol 1453 – Konec byzantské říše*¹⁰ zaměřenou na dobytí Konstantinopole sultánem Mehmedem II. roku 1453. Stejně jako předchozí autorovo dílo, tak i tato kniha je převážně zaměřena na vojenskou a strategickou stránku útoku na hlavní město Byzance. Náboženská rovina konfliktu je nastíněna jen okrajově, stejně jako motivy Mehmeda II., které jej vedly k dobytí města. Nicolle však velmi kriticky pracuje s prameny a především údaji o počtech obránců a útočníků a odkazuje se při tom jak na západní, tak na řecké prameny. V tomto směru mu tedy nelze z hlediska objektivity jeho závěrů nic vytýkat. Pro pochopení složitosti konstantinopolského hradebního systému a jeho významu pro ochranu města jsem zvolil monografii britského vojenského historika Stevena Thurnubulla *Hradby Konstantinopole 324 – 1453 n.l.*¹¹ Autor se v ní zabývá nejen vývojem a strukturou konstantinopolského opevnění, ale také tím, jakou roli sehrál při obléhání hlavního města Byzance. Thurnbull své závěry a teze opírá především o nejnovější poznatky z archeologického výzkumu konstantinopolských hradeb, které měl k dispozici a srovnává je se závěry kronikářů.. Ze starších prací jsem čerpal především z monografie britského historika

---

⁹ NICOLLE, David, *The Fourth Crusade 1202-04: The Betrayal of Byzantium*, Osprey Publishing, Oxford, 2011.

¹⁰ NICOLLE David, *Konstantinopol 1453 – Konec byzantské říše*, Grada Publishing, Praha 2009.

¹¹ TURNBULL, Stephen, *The Walls of Constantinople AD 324–1453 (Fortress 25)*, Osprey Publishing, Oxford 2004.

Stevena Runcimana *Pád Cařihradu*,¹² která je stále jednou ze základních publikací, zabývajících se pádem Konstantinopole roku 1453. Toto dílo vyšlo v prvním anglickém vydání roku 1965 a později v devadesátých letech, v českém překladu pak roku 1970. Práce je však přes vysokou odbornost svého autora vzhledem k datu svého vzniku závislá na starší literatuře a nemohla obsáhnout novější vědecké poznatky. Autor občas nekriticky přejímá nevhodné prameny, jako například deník Benátčana Nicola Barbaro. Proto je třeba používat ji s obezřetnou kritikou. Runciman občas mívá také sklon ke generalizaci byzantsko – osmanských vztahů. Dále jsem čerpal také z práce byzantologa Georga Ostrogorskeho *Historie Byzantského státu*,¹³ které ale vzhledem ke své rozsáhlosti nedává autorovi mnoho prostoru rozebrat mnou zkoumaná období podrobněji. Ostrogorsky také mnohdy staví své teze na základě Runcimanových závěrů.

Z prací českých historiků jsem jako hlavní zdroj zvolil monografii Petra Štěpánka *1453 Pád Konstantinopole – zrod Istanbulu*,¹⁴ pojednávající o dobytí Konstantinopole roku 1453 sultánem Mehmedem II. Štěpánek se však na rozdíl mnoha jiných autorů snaží zachytit nejen samotné události roku 1453, ale také vývoj osmanské – byzantských vztahů, jimž je věnována celá jedna kapitola. Autor se zároveň kriticky rozebírá a mnohdy také vyvrací stereotypy v nahlížení na pád Konstantinopole. Stejně tak kriticky pracuje s prameny i s literaturou. Jeho závěry jsou proto velmi objektivní. Dále jsem pracoval se studií Věry a Miroslava Hrochových *Křižáci ve Svaté zemi*¹⁵ předních českých historiků v tomto oboru, jež byla poprvé publikovaná v roce 1975 a v novější edici vyšla v roce 1996 je psána poněkud populárním stylem. Její první vydání bylo bohužel přímo úměrné situaci v tehdejší Československu a příliš nerespektovalo hlavní proud západoevropské historiografie, především co se týče omezeného množství dostupných pramenů. Edice z devadesátých let byla o část novějších poznatků doplněna. Autoři této knihy však dávají jasně najevo své preferování Byzance, což má vliv především na objektivitu některých jejích závěrů. Poslední prací české provenience, kterou jsem pro účely této práce používal, bylo dílo Bohumily Zástěrové *Dějiny Byzance*.¹⁶ Tento doposud jediný

---

¹² RUNCIMAN, Steven, *Pád Cařihradu*, Mladá fronta, Praha 1970.

¹³ ΟΣΤΡΟΓΟΡΣΚΥ, Γεοργ, *Ιστορία του Βυζαντινού Κράτους τ. Α΄, Β΄, Γ΄*, Εκδόσεις Στέφανος Βασιλόπουλος, Αθήνα, 1978.

¹⁴ ŠTĚPÁNEK Petr, *1453: Pád Konstantinopole – zrod Istanbulu*, Triton, Praha 2010.

¹⁵ HROCHOVÁ, Věra. HROCH, Miroslav, *Křižáci ve Svaté zemi*, Mladá fronta, Praha 1996.

¹⁶ ZÁSTĚROVÁ, Bohumila a kol., *Dějiny Byzance*, Academia, Praha 1992.

komplexní přehled v českém jazyce značně pomíjí vzájemné vztahy mezi latinským Západem a ortodoxním Východem. Stejně tak i vztahy mezi osmanskými Turky a Byzancí jsou většinou jen nastíněny, ale ne zcela vysvětleny, což je na druhou stranu logické, protože práce se snaží zachytit celé období existence byzantské říše. Pomíjena je především náboženská úroveň konfliktu. Autorka pracuje především s řeckými prameny, což mohlo ovlivnit objektivitu jejích závěrů.

Nedobytná a věčná Konstantinopol

Nádhera, výstavnost a bohatství Nového Říma byly pověstné daleko za hranicemi Byzance. Monumentálnost širokých promenád, velkolepých paláců, překrásných chrámů a mramorových soch slavných císařů, či posbíraných z pohanských chrámů po celém helénském světě, uchvacovala všechny příchozí, jak o tom svědčí četné zápisy v denících Západoevropanů, jež toto skvělé město navštívili. Téměř všichni byli fascinováni bohatstvím a nádherou města a výstavností jeho staveb, stejně tak jako majestátností a nedobytností jeho zdí. Mezi mnoha vzpomeňme třeba takzvaného Johna Mandevilla ze 14. Století, kde je Konstantinopol popisována: „*Konstantinopole jest velmi ušlechtilé a krásné město, dobře ohrazené zedmi a věžemi, a jestiž obklíčeno se dvou stranú jednu zátokú morskú, jenž slóve Svatého Jiříe paže.*“¹⁷

Byly to právě konstantinopolské hradby, které svou monumentalitou a dojmem nedobytnosti po staletí odrazovaly útočníky a v případě ohrožení chránily obyvatele města a jeho okolí před nebezpečím. Jak Runciman, tak i Turnbull nebo Nicolle vyzdvihují monumentálnost městského opevnění, jež dodnes považováno za jeden z nejdokonalejších a nejpropracovanějších obranných systémů celého středověkého světa a v západní Evropě nemělo v tak gigantickém měřítku obdoby.¹⁸

Výstavba městských hradeb probíhala v několika etapách. Konstantinopol byla obehnána mocnou hradbou již za vlády Konstantina I. Velikého. Jednalo se o jednoduchou zeď, přerušovanou v pravidelných vzdálenostech věžemi, jež byla dokončena až za panování jeho syna Konstantina II. Ze strany moře chránila město slabší hradba se systémem obraných věží. Populační růst v Novém Římě brzy donutil císaře rozšířit ohrazený prostor a přebudovat stávající opevnění. Výsledkem se staly nové hradby, dokončené roku 423 pojmenované podle císaře Theodosia II., skutečná perla vojenské architektury a ukázka umu pozdně antických stavitelů. Jejich konstrukce začala již za časů panování císaře Arkádia¹⁹ a o dokončení se zasloužil pretoriánský prefekt Anthemius.²⁰ Poslední kámen této gigantické stavby byl

---

¹⁷MANDEVILLE, John, *Cestopis tzv. MANDEVILLA*, pátý rozdiel, Praha, Statní Nakladatelství Krásné Literatury a Umění, 1963, s. 28.

¹⁸RUNCIMAN, Pád Cařihradu, s.114, 117 a 134; TURNBULL, *The Walls of Constantinople*, s. 5 – 54.

¹⁹Přesněji je jejich dokončení odhadováno mezi lety 404 až 405.

²⁰TURNBULL, *The Walls*, s. 7

položen roku 413. Po rozsáhlém zemětřesení, jež postihlo egejskou oblast na konci čtyřicátých let 4. století, došlo ke zhroucení rozsáhlých úseků původní hradby a císař, znepokojen řadou barbarských tažení západní částí říše, nařídil okamžitou opravu poškozených částí. Tímto úkolem byl pověřen městský prefekt Cyrus z Floru, který hradby údajně opravil během pouhých šedesát dní. Během této rekonstrukce byla rovněž po celé délce vnitrozemských hradeb vybudována předsunutá zeď a vyhlouben vodní příkop. Zdi se táhly ve dvou obranných liniích, oddělených příkopem. Celková délka theodosiánských hradeb, obepínajících sedm městských pahorků, dosahovala délky téměř dvaadvacet kilometrů.

Hlavní vnitřní hradba, jež tvořila hlavní páteř vnitrozemského opevnění při šířce 5 metrů a výšce 12 metrů byla při tehdejší opevňovací technologii skutečnou raritou. Turnbull se celkem přesně zmiňuje o struktuře hradby, která sestávala z dokonale opracovaných a téměř beze spár pokládaných vápencových bloků, proložených po celé délce vždy sedmi až jedenácti pásy rezných cihel o síle necelého půl metru a ve vzdálenosti dvou metrů od sebe, jež prostupují celou hradbou. Funkce těchto pásů spočívá v dokonalém propojení vnější masivy zdiva s jádrem hradeb, tvořených pevnou hmotou vyrobenou z malty, vápna a cihelné a kamenné drti, což mělo původně zvyšovat odolnost hradeb při poměrně častých zemětřeseních.²¹ Zároveň se osvědčilo i jako posílení hradby samotné proti osmanským dělům, použitých při obléhání města roku 1453. Celá hradba byla korunována mohutným cimbuřím a dvojitým vnitřním ochozem propojeným důmyslným systémem širokých ramp, jenž umožňoval rychlé přesuny obránců z místa na místo.²² Vnitrozemskou hradbu po celé její délce bránila stovka věží, dosahujících výšky dvaceti metrů.

Vnější zeď, jež se táhla po celé délce vnitrozemských hradeb kromě tzv. blachernské hradby. Byla postavena ve vzdálenosti patnácti až dvaceti metrů od vnitřní zdi, čímž vytvářela uzavřené prostranství zvané Perivolos.²³ Tato zeď již nebyla tak mohutná jako vnitřní hradba, u základů byla silná pouze dva metry. Stejně jako vnitřní hradba byla i vnější zeď opevněna věžemi, situovanými vždy ve středu prostoru mezi mohutnými věžemi vnitřní hradby. V důsledku toho mohly dokonale ochránit prostor mezi věžemi vnitřní hradby, jenž by jinak zůstal nechráněn. Stejně jako velké věže byly i tyto korunovány mohutným cimbuřím. Po celé

---

²¹TURNBULL, *The Walls*, s. 10, 15, 19 a 29.

²²LANGENBACH, *Randolph. Structural Analysis of Historical Constructions*, Nai Dillí, 2006, s. 29.

²³Perivolos, či Περιβόλος řecky znamená doslova „prostor mezi zdmi“ či parkán.

délce vnější zdi se vinul široký vodní příkop. Pro překonání terénních nerovností byly v příkopu zbudovány příčné zdi tvořící systém kaskád, které držely v jednotlivých částech vodní nádrže hladinu na stejné úrovni a to i navzdory terénním nerovnostem. Příkopu navíc ještě předcházela dvoumetrová předsunutá zeď, jež sloužila jako první obranná linie města.²⁴

Je zřejmé, proč tolik obránců považovalo vnitrozemskou hradbu města za nedobytnou. Hradební systém byl projektován tak, aby na ochozech mohlo zaujmout své pozice obrovské množství vojáků, ovšem navzdory jeho složitosti a rozlehlosti mohl být bráněn i relativně malým počtem lidí, což se potvrdilo roku 1453 při obležení města vojsky Mehmeda II., kdy obránci i přes svůj minimální počet byli schopni udržet město dlouhé týdny. I přes mohutnost hradeb se však, jak Turnbull, tak i Papanigopoulos a Runciman se ale shodují na tom, že proti obléhacím technologiím poloviny 15. století nemohli již hradby mnoho obstát.²⁵

Nicolle, Turnbull i Hurbanič, kteří se velmi podrobně zabývají hradebním systémem města, se shodují, že celá řada neúspěšných pokusů dobýt Konstantinopol ztroskotala právě díky důmyslnému obrannému systému města.²⁶ V prvních stoletích existence Byzance pomáhala císařství jeho převaha na moři, ale s postupným úpadkem a rozpadem obranného štítu impéria to byl právě důmyslný obranný systém, jenž bezpečně chránil císařskou metropoli před vnějšími útoky.²⁷ Kromě toho jen málokterá říše byla tak silně spjata se svým hlavním městem, a to jak v oblasti politické a ekonomické, tak především náboženské jako právě Byzanc s Konstantinopolí. Městské hradby ve většině případů potvrdily svou nedobytnost.

---

²⁴ ΠΑΠΑΡΡΗΓΟΠΟΥΛΟΣ, Κωνσταντίνος Δ., *Ιστορία του ελληνικού έθνους*, 3. 331 μ.χ. – 1453, 2η έκδ., Αλέξανδρος, Αθήνα 2001, s. 11.

²⁵ RUNCIMAN, s. 117.

ΠΑΠΑΡΡΗΓΟΠΟΥΛΟΣ, Κωνσταντίνος Δ., *Ιστορία του ελληνικού έθνους: Τομος 3 – 331 μ.χ. – 1453*, 2η έκδ., Αλέξανδρος, Αθήνα 2001, s. 192.

TURNBULL, *The Walls*, s. 11 – 12.

²⁶ NICOLLE, David, *The Fourth Crusade 1202-04: The Betrayal of Byzantium*, Osprey Publishing, Oxford, 2011, s. 51; TURNBULL, *The Walls*, 47; HURBANIC, Martin. *Posledná vojna antiky: avarský útok na Konštantínopol roku 626 v historických súvislostiach*. Vyd. 1. Prešov: Vydavateľstvo Michala Vaška pre Byzantologický seminár Alexandra Avenaria pri katedre všeobecných dejín FiF UK, Bratislava, 2009, s. 15

²⁷ SCHREINER, Petr, *Konstantinopol Dějiny a archeologie*, Nakladatelství Pavel Mervart, Červený Kostelec 2012, s. 43.

Prvním obležením Konstantinopole se nejpodrobněji zabývá Martin Hurbanič ve své monografii *Posledná vojna antiky: avarský útok na Konštantínopol roku 626 v historických súvislostiach* a studiích, publikovaných v časopise *Vojenská história*.²⁸

Útok na Konstantinopol byl největší vojenskou akcí avarského kaganátu za celou jeho existenci. Za vydatné asistence slovanských kmenů a podpory Peršanů, rozložených na asijské straně Bosporu, oblehla avarská vojska město koncem července roku 626. Ohrožení Konstantinopole donutilo císaře Herakleia přesunout část byzantských vojsk z Persie, aby mohly město bránit. Avari brilantně využili situace, kdy většina byzantské armády bojovala na východní hranici a v evropské části říše se nacházela pouze malá část pravidelných jednotek určený primárně k ochraně silnic a Konstantinopole samotné. K městu se tak dostali bez většího odporu. Hurbanič se ve svém článku zmiňuje o impozantním nástupu oblehatelů, jimž se podařilo zahnat předsunuté vojenské oddíly až za theodosiánské hradby. Jak početné bylo avarské vojsko, víme především z odhadů byzantských pozorovatelů. Prameny podle Hurbaniče pší o celkovém počtu mezi 30 až 150 tisíci muži.²⁹ Vzhledem k tomu, že vítězové mají často tendenci počet nepřátel zveličovat, přiklonil bych se k nižším číslům. Nicméně i tak je zřejmé, že avarské vojsko bylo obrovské. Avari dobře odhadli nejslabší místa konstantinopolského opevnění a při svém útoku se zaměřili právě na ně. Jedinou překážkou pro ně mohli být nevelké vojenské oddíly, jež držely předsunuté pozice na Anastasiově zdi (též známé jako *Makron teichos*).

Plán spojených nepřátelských vojsk byl jasný. Sevřít císařskou rezidenci do obklíčení ze všech stran. Avari a další přidružené kmeny měli oblehnout ze strany suchozemských hradeb, Slované se svými monoxly ze strany Zlatého rohu a spojenecké perské armády Šahrvaraza a Šahina od Marmarského moře. Vzhledem k tomu, že se většina byzantského vojska nacházela na východní hranici císařství, odřizly by tak perské armády cestu pro příchod byzantských posil z Malé Asie. Po dokončení obklíčení města se měli útočníci soustředit na dvě nejslabší místa městské obrany, *Mesoteixeion* a neohrazený úsek pobřeží Zlatého rohu ve čtvrti Blacherny. Avari dobře vycítili slabost úseku hradeb kolem řeky Lykos,

---

²⁸HURBANIČ, Martin, *Avarské vojsko počas obliehania Konštantínopola*, in: *Vojenská história* 11 (2007), č.3, s. 3-27.

HURBANIČ, Martin, *Obrana Konštantínopola počas avarského útoku roku 626*, in: *Vojenská história* 12 (2008), č.1, s. 16 – 38.

²⁹ HURBANIČ, *Avarské vojsko počas obliehania Konštantínopola*, s. 30.

kde mohli díky klesajícímu terénu rozložit své obléhací stroje, které se tak dostaly nad úroveň klesajících zdí.

Císař Herakleios, si nanejvýš uvědomoval vážnou hrozbu ztráty císařské metropole. Hurbanič se zmiňuje o posílách a písemných instrukcích, jež poslal veliteli městské posádky prefektovi Bonovi. Mělo se údajně jednat o dva až tři tisíce jezdců.³⁰ V instrukcích nařídil prefektovi připravit město na obléhání, ale o jaká opatření se jednalo konkrétně, se dnes můžeme jenom domnívat. Jisté však je, že Bonos ihned začal s přípravami na obléhání a nechal napravit některé nedostatky na hradbách, které byly sice mohutné a pevné, ale zároveň od počátku své existence devastované procesem stárnutí a především poměrně častými zemětřeseními. Další příhodnou okolností, která pomohla zachránit císařskou metropoli před bojovnými Avary, bylo vítězství císařova bratra Theodora nad Šahinovou armádou, čímž zabránil nebezpečnému spojení obou složek perského vojska. Theodoros rozdrtil toto vojsko ještě před tím, než dosáhlo maloasijského pobřeží. V důsledku toho nepředstavovali Peršané pro obránce města tak velké nebezpečí, jako kdyby se obě vojska spojila. Část perské armády sice asijského pobřeží Bosporu dosáhla, ale v případě ohrožení by ji nebylo s nasazením byzantských armád, operujících v Malé Asii, tak těžké porazit.

Přestože se plán sevřít město do kleští neuskutečnil, byl avarský útok velmi drtivý. Početná lehká jízda, elitní těžká jízda a houfy Slovanů, tvořících první linii přímo pod hradbami, podnikly na město celou řadu útoků, soustředěných na střední část hradeb, kde byla také rozestavěna většina obléhacích strojů, především trakční trebuchety. O obléhacích strojích máme doklady i na druhé straně. Byzantinci používali jednodušší katapulty, takzvané onagery, k vrhání projektilů na nepřítele. Podle Hurbaniče, jenž vychází ve svých studiích z dobových pramenů, tehdy bránilo konstantinopolské hradby něco mezi 12 až 15 tisíci mužů ve zbrani.³¹ Mnozí z nich ale nebyli profesionálními vojáky. Na městských hradbách bylo využito i mnoho mužů z městské domobrany nebo námořníků z lodí, kotvících v městských přístavech. Důvodem byla absence většiny armády. Proto se také Bonus soustředil na obranu samotného města a až některé vojenské akce, omezující se povětšinou na ochranu vesničanů při sklizení úrody, se rozhodl bránit pouze vnitřní kruh. Na ochranu dlouhých hradeb se tehdy v Thrákii ani bezprostředním okolí byzantské metropole nenacházela dostatečná vojenská hotovost.

---

³⁰HURBANIČ, *Obrana Konštantínopola počas avarského útoku roku 626*, s. 20.

³¹HURBANIČ, *Obrana Konštantínopola*, s. 22

První vojenské akce začaly bezprostředně po příchodu hlavní části avarského vojska 29. července 626. Den na to zaútočili Avari za vydatné asistence obléhacích strojů. Účinek útoků proti konstantinopolskému opevnění zřejmě nebyl valný, neboť hradby byly příliš silné na to, aby mohly být proraženy pouhými kamennými projektily. Avari hojně využívali také zápalné střely a formaci „želvy,“ která je chránila před šípy obránců. V podstatě se jednalo o klasickou středověkou obléhací strategii, jak ji známe z mnoha jiných případů obléhání měst. Útočníci se snažili ztéci hradby města pomocí dlouhých žebříků, zatímco obránci na ně lili rozžhavený olej nebo nehašené vápno a posléze vodu. Hlavní útok na Konstantinopol se uskutečnil 7. srpna. Za zmínku stojí záměr kagana proniknout do města přes nechráněnou část pobřeží blachernské čtvrti, k čemuž se rozhodl použít Slovanů. Ti se měli vylodit na této volné části pobřeží a překonat zeď, jež oddělovala samotné předměstí od vnitřního kruhu města. Tato hradba byla pouze jednoduchá a překonat ji by bylo mnohonásobně jednodušší, než ztéci trojitě theodosiánské hradby. Akce byla zmařena díky operacím strážní flotily, podpořené vyzbrojenými civilními plavidly, operujícími v zálivu. Těm se celkem snadno podařilo zničit slovanskou flotilu a zabránit vylodění Slovanů na pobřeží. Námořní podpora sehrála velmi důležitou roli při záchranu města, protože bez její účasti na vojenských akcích by byl výsledek bitvy přinejmenším nejistý. O důležitosti námořní ochrany města se zmiňují Turnbull, Hurbanič nebo Nicolle. Nutno dodat, že k roku 626 neexistují žádné doklady o existenci plovoucího zátarasu, jenž v pozdějších staletích chránil vstup do zátoky. Všeobecně se proto předpokládá, že vody kolem metropole Byzance tehdy tvořily otevřený koridor, jehož obrana zcela závisela na patrole byzantské flotily.

Definitivní konec znamenal již příchod císařova bratra Theodora s posilami z východu. Bylo jasné, že pokud i tyto posily, jež se prozatím nacházely na maloasijském břehu Bosporu, dorazí do města, nezbude již tak dost zdecimovanému avarskému vojsku žádná šance na vítězství. Po desetidenním obléhání byl konec a avarské vojsko muselo ustoupit. Zanechalo za sebou jen zpustošené okolí Konstantinopole.

Hlavní důvody selhání Avarů u konstantinopolských hradeb jsou celkem zřejmé. Obléhací technika poloviny 7. století ještě nedosáhla takové úrovně, aby dokázala zdolat masivní městské opevnění. Přestože se Byzanc nacházela ve složité situaci, podařilo se Herakleiovi nalézt dostatek posil na ochranu města. K tomu přispěly i úspěchy jeho schopných vojevůdců, jako byli Bonus nebo princ Theodoros. Na druhou stranu je třeba brát zřetel na složení avarského spojeneckého vojska. Nejednalo se o organizovanou státní armádu

podřízenou jednotnému a silnému centrálnímu velení, ale spíše o jakýsi konglomerát jednotlivých kmenů a etnik, jenž se začal hroutit v prvních chvílích neúspěchu. O tom svědčí i zdecimování slovanských jednotek po jejich ústupu Avary samotnými. Na druhou stranu všechna fakta jasně dokládají, že již v první polovině 7. století přestal fungovat římský obranný systém, jenž se snažil udržet nepřátele na vnějších hranicích impéria, a zabránit jim tak v plundrování jejího vnitrozemí. Podunajský *limes Romanus* byl tou dobou v troskách a Anastasiova zeď se ukázala díky své délce jako značně neefektivní, neboť vyžadovala mnoho mužů na svoji obranu.

V letech 672 – 678 oblehli město Arabové. Invaze do vnitrozemí byzantské říše a pokus o dobytí jejího hlavního města byly vyvrcholením arabské expanze do Afriky a Malé Asii. Rozpínivé ambice arabského chalífátu znamenaly pro Byzanc značné územní ztráty, zejména důležitých provincií v severní Africe, které byly do té doby obilnicí říše.

Mu'áviho mocná flotila oblehla město na jaře roku 672. Arabové záměrně zaútočili velkou silou na mořské hradby, doufajíce, že nižší jednoduchou zeď bude snadnější překonat. Potenciálu své flotily však nedokázali náležitě využít, a přestože měli na moři velkou početní převahu, trvalo obléhání města sedm let. Po prvním útoku a neschopnosti prolomit městské opevnění se Arabové uchýlili k pravidelnému obléhání. Arabským útokem na Konstantinopol se ve mnou vybrané literatuře zabývá nejpodrobněji řecký historik, Konstantinos Paparrigopoulos, jehož třísvazkové dílo Historie řeckého národa zahrnuje přehled řecké historie od nejstarších mýtů až do roku 1864. Podle něj probíhaly vojenské akce vždy od dubna do září. Zimu loďstvo trávilo v zázemí nedalekého ostrůvku Kyziko, kde byla opravována poškozená plavidla.³² Další rok z jara se flotila opět přesunula ke Konstantinopoli. Arabové byli nakonec odrazeni pomocí pověstného řeckého ohně, vynalezeného Kalinikosem z Iliopolis roku 678. Použití nové zbraně znamenalo katastrofální porážku arabského loďstva. Hořící lodě se potápěly jedna za druhou do vod zálivu, mnohé i se svými posádkami. Nová zbraň byzantských císařů měla ničivé následky. Hroučící se ofenzíva donutila Araby stáhnout se nazpět a posléze upustit od obléhání města a vrátit se Damašku. Porážka loďstva byla opravdu drtivá, neboť ve vodách Bosporu se potopila většina arabské flotily. Paparrigopoulos uvádí, že se 30 tisících námořníků muselo vracet po souši, protože se na zbylé lodě nevešli. Zbytek flotily byl zničen bouří u mysu Sylia. Celá výprava tak byla jedním velkým neúspěchem, jenž znamenal pro arabskou říši obrovské morální i finanční

---

³² ΠΑΠΑΡΡΗΓΟΠΟΥΛΟΣ, Ιστορία του ελληνικού έθνους, s. 77.

fiasko. Chalífa musel roku 680 za velice nevýhodných podmínek uzavřít s Byzancí mír a platit císaři tribut.

Neúspěch u Konstantinopole v letech 672 – 678 arabskou expanzi sice zpomalil, ale definitivně nezastavil. V letech 717 – 718 přitáhli Arabové k městu znovu. 15. srpna 717 oblehl arabský velitel Maslama, bratr chalífy Sulejmana, Konstantinopol ze strany vnitrozemských hradeb. Rozložil se s pěšáky před městem, kde rozbil svůj vojenský tábor a vyčkával na příjezd loďstva. Maslama si byl dobře vědom, že bez podpory na moři se mu nikdy nepodaří město dobýt. Arabská flotila dorazila se značným zpožděním až 1. září 717 a zahájila námořní blokádu Konstantinopole. Manévrování v Bosporu však bylo v důsledku mořských proudů složité a nepříliš zkušené arabští námořníci se po celou dobu obléhání potýkali s problémy při ovládnutí svých lodí. Ne druhé straně zkušená námořní patrola Konstantinopole se ve zdejších vodách dobře vyzнала.³³ Také obávaný řecký oheň se znovu osvědčil jako velmi ničivá zbraň. Arabské lodě byly příliš velké pro účinné a rychlé rejdivání ve zrádných proudech Bosporu a nepříznivý severní vítr jejich situaci ještě víc komplikoval. Byzantské úderné lodě je tak mohli při svých rychlých výpadech poměrně snadno zapálit. Naplno se rovněž projevila také obratná politika a bohaté vojenské zkušenosti novopečeného císaře Leona III. Syrského. Maslama se stále neúspěšně snažil prolomit vnitrozemské hradby, zatímco většina arabské flotily, čítající 1800 lodí byla spálena řeckým ohněm. Vojenské akce ustaly jednak kvůli vyčerpání oblehatelů a jednak v důsledku krušné zimy, kdy napadlo mnoho sněhu. Arabové ve svém ležení vyčkávali příznivějších klimatických podmínek. Zároveň bylo třeba dalších lodí.

Na jaře, kdy se Maslama vrátil s obnovenou flotilou a posilami, se opět rozhořel nelítostný boj. Nicméně se brzy opět ocitl na mrtvém bodě. Nepřátelé nebyli schopni prolomit mohutnou vnitrozemskou hradbu a řecký oheň zmařil úspěšně všechny jejich pokusy o útok z moře. Finálním triumfem Leona III. bylo jeho spojení s bulharským chánem Tervelem, jenž se svými vojsky vpadl Maslamovi přímo do týlu. Nyní bylo více než jasné, že je obléhání zmařeno. Maslama se po na rozkaz nového chalífy Omara 15. srpna 718 upustil od obléhání Konstantinopole a odtáhl do Damašku s obrovskými ztrátami a zničeným loďstvem. Navíc bylo opět obnoveno pro Araby nevýhodné příměří z roku 680 i s povinností platit Byzanci tribut.

---

³³ ΠΑΠΑΡΡΗΓΟΠΟΥΛΟΣ, Ιστορία του ελληνικού έθνους, s. 90.

Porážka arabské flotily v zálivu u Konstantinopole znamenala přerušení arabské expanze na byzantské území. Hranice byla ustanovena ve východní Anatolii. Po vleklých válkách a ztrátě důležitých území byla Byzanc značně oslabena zejména v hospodářské oblasti, přestože nakonec Konstantinopol obležení vydržela. Na druhou stranu je třeba zmínit, že drtivá porážka nevěřících Arabů znamenala obrovský morální úspěch křesťanů v boji proti islámu.

V raném 9. století se Byzanc potýkala nejen s vnitřními ekumenickými problémy, ale čelila dvojímu ohrožení svých hranic. Na východě o sobě opět čím dál častěji dávali vědět Arabové, ale daleko vážnější byl konflikt s Bulhary, vedenými ambiciózním chánem Krumem. To vše bylo navíc provázáno neúspěšnou zahraniční politikou, především s obnoveným západním císařstvím římským. Pro Byzanc, které se alespoň načas podařilo zajistit západní i východní hranici, zůstali největším problémem Bulhaři, plenící pevninské Řecko, jež se teprve znovu dostalo pod byzantskou kontrolu. Tažení Bulharů skončilo až u hradeb císařské metropole. Chán Krum oblehl se svou armádou Konstantinopol poté, co se mu podařilo rozpráshit byzantskou armádu v bitvě u Versinikia. Když se bulharská vojska 17. července 813 objevila na pláních před městem, byli obyvatelé města zděšeni. Bulharské obléhání skončilo neúspěchem. Krumova armáda nepodnikla na město žádné větší útoky. Chán doufal, že se Konstantinopol po mnoha prohraných bitvách ze strachu před jeho armádami vzdá. Dotáhl k metropoli Byzance téměř bez obléhací techniky a vyplenil její okolí.³⁴ Nový císař Leon V. se nehodlal vzdát bez boje a navíc spoléhal na mohutné konstantinopolské hradby, které představovaly pro Krumova vojska příliš velkou překážku. Chán nakonec od obléhání města upustil, ale bulharské ohrožení stále trvalo. Leon doufal v pomoc svých západních sousedů, především pak nového západního císaře Ludvíka Zbožného. Po porážce bulharských vojsk v krvavé bitvě u Mesembrie na podzim roku 813 a o rok později, kdy Krum zemřel, však nebezpečí dalšího tažení Bulharů na Konstantinopol odeznělo. Těžko říci, zda bylo toto vítězství skutečným triumfem Byzance a její zahraniční politiky, nicméně k dobytí města roku 813 nedošlo.

Bulharské nebezpečí alespoň na čas odeznělo a po krvavém palácovém převratu se dostal na císařský trůn Michael II. Amorijský. Jeho vláda a znovuobnovení ikonodulie znamenaly pozvolnou stabilizaci společenských poměrů uvnitř státu. Přestože byla Konstantinopol opět obléhána vojsky vzdorocísaře a někdejšího Michaelova spojence Tomáše

---

³⁴ RYCHLÍK, Jan a kol. *Dějiny Bulharska*, Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2000, s. 46.

Slovana. Jeho vojska byla nakonec navzdory několika dílčím úspěchům poražena a Tomáše samotného potkal krutý osud. Nástupci Michaela II. se museli opět potýkat s Araby, kteří stále ohrožovali východní hranici Byzance a pronikly až na Krétu. Z důvodu odražení tohoto nebezpečí se následující desetiletí nesla ve znamení nepřetržitých válek. Od poloviny 9. století však přešla Byzanc k postupné ofenzívě ztracených východních držav a vláda Michaela III. znamenala skutečný vzestup středověké Byzance.

Roku 860 byla Konstantinopol obležena takzvanými *Rhósoi*. Armády formující se Kyjevské Rusi chytře využily příležitosti, kdy většina byzantské armády bojovala na východní hranici a námořní flotila byla zaměstnána boji proti Arabům a Normanům ve Středomoří, a oblehli město ze souše i z moře. Útok Rhósů musel být skutečně nečekaný a podle autentických slov patriarchy Fótia se před Konstantinopolí objevili jako *vosí roj*. Michael II. se musel i se svými vojsky urychleně stáhnout z Malé Asie a vrátit se do města, aby jej mohl bránit. Rhósové byli nakonec odraženi a podle legendy se o to zasloužila Panna Maria, která měla údajně seslat na nepřátelské lodě silný vítr, ve kterém se většina z nich potopila. Pěší vojska se pak obrátila k ústupu. Podobná mysticizace a půsebení nadpřirozených sil při obraně města nejsou v byzantských dějinách ojedinělé a lze se s nimi setkat i v pramenech z dřívějších obléhání města. Podrobněji se o ní zmiňuje i Martin Hurbanič ve své knize *História a Mýtus, avarský útok na Konštantínopol roku 626 v legendách*.³⁵ Nicméně, lze se domnívat, že se Rhósové obrátili na ústup spíše v důsledku návratu císařské východní armády.³⁶

V následujících letech se císařům podařilo stabilizovat vnitřní poměry a do značné míry i zahraničně-politickou situaci. Z tohoto důvodu Konstantinopol po relativně dlouhou dobu nemusela čelit žádnému nepřátelskému útoku. Problémy přišly až v raném 10. století, kdy se jí dvakrát pokusil dobýt kyjevský kníže Oleg a to v letech 907 a 911. Obě obležení skončily neúspěchem, i když se Olegovi podařilo dosáhnout významných obchodních privilegií.

Většímu ohrožení čelila Konstantinopol až s nástupem Symeona na bulharský trůn. Byzanc byla opět zaměstnána boji s Araby na východní hranici a císař tak nemohl odrazit četné bulharské útoky na balkánská území říše. Leonovi VI. nepomohlo ani spojení

---

³⁵ HURBANIČ, Martin, *História a Mýtus, avarský útok na Konštantínopol roku 626 v legendách*, Vydavatel'stvo Michala Vaška, Prešov 2010.

³⁶ TURNBULL, *The walls*, s. 48.

s Arpádem a jeho Maďary. Po drtivé porážce armád Byzance v bitvě u Bulgarofylonu využil Symeon situace a roku 913 zaútočil na samotnou Konstantinopol, kterou oblehl. Mohutné městské opevnění bylo však příliš silné na to, aby jej mohl pokořit a přestože byla Byzanc v nevýhodě, došlo nakonec na diplomacii. Především díky brilantním schopnostem tehdejšího patriarchy Nikolaa Mystika skončilo obléhání kompromisem. Patriarcha Symeona tajně korunoval bulharským carem a přislíbil mu, že se korunní princ Konstantinos ožení s jeho dcerou. K tomuto sňatku nakonec nedošlo, což mělo za následek nové Symeonovo tažení do Byzance. Bulhaři dobyli významné město Adrianopolis a zastavila se až u Konstantinopole, kterou znovu oblehli roku 924. Symeon doufal ve spojení s Araby, ale jednání nakonec ztroskotala. Konflikt byl znovu vyřešen diplomaticky díky ústupkům císaře Romana I. Ten uznal Symeonovy titulární nároky na královský titul a mír mezi Byzancí a Bulharskem byl navíc utvrzen pozdějším sňatkem Symeonova syna Petra s Romanovou vnučkou Marií Lakapenou. Tím byla prozíravě zajištěna severní hranice říše a císař se tak mohl naplno věnovat válce s Araby.

Úspěšná východní ofenzíva znamenala pro Byzanc upevnění své mocenské pozice a byzantské jednotky se po dlouhé době dostaly opět až k Eufratu. Z tohoto důvodu se po relativně dlouhou dobu před hradbami Konstantinopole neobjevila žádná armáda. Po vojenské stránce zažívalo byzantské císařství zásadní přerod. Především díky rostoucí moci pozemkové aristokracie a rozšíření hranic přestal být účinný stávající systém témat. V následujících staletích tak došlo k postupné restrukturalizaci stávajícího obranného systému i struktury správy státu. Byzanc se pozvolna propadala opět do vnitřní krize související se zvyšujícím daňovým zatížením obyvatelstva jako důsledku rostoucích výdajů na armádu.

V první polovině 11. století zažila Byzanc pozvolný úpadek. Po smrti Basileia II. nebyli jeho nástupci schopni účinně propagovat svou moc oproti stále rostoucímu vlivu velkých pozemkových magnátů. Definitivní rozpad tématního systému a centralizované státní správy doprovázela hospodářská krize a vnitřní nepokoje. Značně utrpěla i byzantská armáda, která nebyla schopna čelit nejen vnitřním vzpourám ale ani problémům na hranicích. Od poloviny 11. století docházelo k novým útokům jak na východní tak i západní provincie, kterým Byzanc již dál nebyla schopna čelit. Navzdory stále rostoucímu tlaku nomádských etnik, která vyplenily většinu pevninského Řecka a stále sílícímu tlaku Seldžuckých Turků na východní hranici, byla Konstantinopol obležena pouze jednou a to za revolty Leona Tornikia roku 1047. Čtyřdenní obléhání skončilo neúspěchem především díky návratu východní

armády. Z vojenského hlediska byla však pro toto období bezesporu nejzásadnější katastrofální porážka byzantské armády v bitvě u Mantzikertu, kterou mnozí historici považují za největší fiasko v byzantských dějinách vůbec. Řecký historik Nikos Tsaggas ve své knize *Mantzikert: Začátek konce helénismu ve Středomoří* zmiňuje toto obrovské fiasko Romana IV. jako skutečný počátek konce Byzance.³⁷ Mantzikert neznamenal jen pouhou porážku, ale také faktickou likvidaci většiny byzantské armády.

Z této katastrofy se Byzanc částečně vzpamatovala až za vlády Alexeia I. Komnena. Za pomoci křižáků během první křížové výpravy získala zpět většinu západní Malé Asie, včetně důležitých měst, jako byla Nikaia, Nikomedeia či Antiocheia. Spolupráce mezi křižáky a Byzantinci však byla značně problematická, neboť každá strana sledovala pouze své vlastní zájmy. Neshody mezi byzantskými a křižáckými veliteli a nepříliš dobrá pověst provázející západní vojáky, omráčené bohatstvím a nádherou druhého Říma byly jasnými ukazateli, že spojení nikdy nebude fungovat. Podle Edwarda Gibbona: „*Alexeios kolísal mezi nadějí a strachem.*“³⁸ S křižáckou pomocí mohl sice poměrně snadno stabilizovat východní hranici a dobýt ztracená území, na druhou stranu přítomnost takového množství cizích vojsk na byzantském území nebyla ničím příjemným a to navíc v situaci, kdy císařská armáda rozhodně nebyla ve stavu odolat tak velké přesile. Jeho obavy byly skutečně oprávněné, neboť Gotfried z Bouillonu dal skutečně po prvotních neshodách povel k útoku Konstantinopol. Vzhledem k tomu, že se ale nejednalo o připravený útok a křižáci nebyly k obléhání vybaveni, byli nakonec od městských hradeb odvoláni a obě strany, vědomi si svými nedostatky, přešli k diplomatické dohodě.

Komnenovská renesance byla ve znamení politického vzestupu Byzantského císařství po všech stránkách. Nejen úspěšná ofenziva, ale i dočasné uklidnění vnitřních poměrů. Konstantinopol se tak na mnoho desítek let ocitla stranou dobovačských snah uzurpátorů. V polovině 12. století se ale opět začalo císařství propadat do krize. Navíc došlo k zásadnímu rozkolu mezi Západem a Východem. Poslední panovník komnenovské dynastie Andronikos I. Komnenos svým spojenectvím se Saladinem ještě více prohloubil negativní pohled Západu na Byzanc. Podle Tsaggase se právě v této době poprvé na západě začalo uvažovat o křížové

---

³⁷ ΤΣΑΓΓΑΣ, Νίκος, *MANTZIKERT, Η Αρχή του τέλους του μεσαιωνικού ελληνισμού*, ΓΚΟΒΟΣΤΗΣ ΕΚΔΟΤΙΚΗ Α.Β.Ε.Ε., Αθήνα 2011, s. 194-195.

³⁸ GIBBON, Edward, *Úpadek a pád římské říše*, Levné knihy, Praha 2010, s. 273

výpravě proti Byzanci.³⁹ Neúspěch Andronika v boji proti Normanům útočících na severní Řecko vyvrcholil jeho popravou a nástupem Angelovců na byzantský trůn.

Éra angelovské dynastie byla pro Byzanc ve znamení úpadku a prohlubování rozdílů mezi jednotlivými částmi říše. Řecko-francouzská historička Eleni Glykatzi – Ahrweiler, která se ve své knize *Politická ideologie byzantského císařství*, zmiňuje o této epoše jako o jednom z nejnešťastnějších období byzantských dějin.⁴⁰ Politická krize i ekonomická krize angelovské Byzance se nakonec císařství stala osudnou. Spory o trůn a především obchodní ambice Benátčanů, kteří měli ještě v živé paměti konfiskace svého majetku za vlády Andronika I. Komnena, nakonec vyvrcholili čtvrtou křížovou výpravou.

---

³⁹ ΤΣΑΓΓΑΣ, *MANTZIKEPT*, s. 249.

⁴⁰ ΓΛΥΚΑΤΖΗ – ΑΡΒΕΛΕΡ, Ελένη, *Η Πολιτική Ιδεολογία της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας*, ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΨΥΧΟΓΙΟΣ Α.Ε., Αθήνα 1988, s. 114 – 116.

Čtvrtá křížová výprava a první dobytí Konstantinopole

Dobytí Konstantinopole roku 1204 bylo pro Byzanc velkou ranou. V tomto případě sice ještě nedošlo k definitivnímu vyvrácení říše, ale ke ztrátě hlavního města a symbolu její státnosti.

Pro pochopení krize Byzance na počátku 13. století je třeba uvědomit si její počátek o 130 let dříve v porážce císařských vojsk v bitvě u Mantzikertu.⁴¹ Vítězství seldžuckých Turků nad Byzancí bylo obrovskou katastrofou nejen pro říši samotnou, ale jak se v konečném důsledku ukázalo, také pro celý křesťanský svět. Císař Romanos IV. Diogenés, již ve značně pokročilém věku, shromáždil jedno z největších křesťanských vojsk, které do této doby existovalo.⁴² Tsaggas ve své knize píše, že se „na 50 tisíc vojáků se vydalo na výpravu napříč Malou Asií, aby porazilo seldžucká vojska vedena Alp Arslanem, a tak opět obnovilo výsadní postavení Byzance v maloasijské oblasti. Ovšem navzdory obrovské převaze křesťanů skončilo Romanovo tažení fiaskem a porážkou, jež znamenala daleko více. Byla obrovskou katastrofou pro Boží císařství a zároveň i počátek Svaté války. Byzanc jen během jediného dne ztratila celou třetinu svých maloasijských držav a 25 tisíc vojáků. Oproti tomu ztráty na straně Seldžuků čítaly pouze něco mezi 4 – 5 tisíci muži. Nepřítel, který doposud nebyl brán příliš vážně, zasadil císařství drtivou ránu.“⁴³

Byzanc v této době prožívala vnitřní krizi. Konstantinopolský dvůr se jen hemžil celou řadou ambiciózních aristokratů včetně samotné císařovny Evdokie, kteří v císařově nepřítomnosti podkopávali jeho autoritu. Romanova památná slova, která řekl před svou porážkou Alp Arslanovým vyslancům přicházejícím s nabídkou příměří „*podmínky příměří určím já sám, až stanu v celém svém lesku v sultánově paláci...*“⁴⁴ jež mohou posloužit jako důkaz, že tehdy bylo sebevědomí Byzance opravdu vysoké, tak nikdy naplněna nebyla.

---

⁴¹ ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΣ, *Ιερά συμμαχία*, s. 17.

⁴² ΤΣΑΓΓΑΣ, *MANTZIKEPT*, 194.

⁴³ ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΣ, *Ιερά συμμαχία* s. 28.

⁴⁴ ΤΣΑΓΓΑΣ, *MANTZIKEPT*, s. 41.

V následujícím desetiletí, jež bylo podle Tsaggase i Glykatzi – Ahrweiler jedno z nejhorších, které Byzanc během své existence zažila, se císařství propadalo do stále hlubší krize. Velké územní ztráty, nízké stavy armády, hospodářská krize, intriky a rostoucí moc provinčních aristokratických rodin zaměstnávaly císaře natolik, že nebyli schopni čelit stoupající moci seldžuckých Turků, kteří postupně dobyli většinu maloasijských držav Byzance.

Po zkušenostech z prvních tří křížových výprav a znovuzískání větší části Anatólie nabrala byzantská politika jasný kurz, jehož cílem bylo omezit přítomnost západních rytířů na území říše na minimum. V té době docházelo ke stále většímu prohlubování nepřátelství mezi řeckým Východem a latinským Západem a poslední schizma se ukázalo jako nepřekonatelná překážka a znovuoživení církevní jednoty bylo počátkem 13. století jak pro papežství, tak pro východní císaře naprostou utopií. Obě větve křesťanské církve si během staletí zvykly na svou oddělenou existenci a každá z nich se ubírala svou vlastní cestou. Kruciáty konce 12. století byly spíše kořistnickými taženími než výpravami za znovudobytí svatých míst. Jako důkaz vzpomeňme rok 1191, kdy vojska Richarda I. přepadla a vyplenila byzantský Kypr. O čtyři roky později došlo v Konstantinopoli k palácovému převratu, při kterém byl svržen císař Izák II. Angelos a na trůn nastoupil jeho bratr Alexios III. Ten nechal Izáka II. oslepit a společně s jeho synem princem Alexiem Angelem jej uvrhl do vězení. Na západě se již tehdy uvažovalo o nové křížové výpravě, jež měla primárně sice směřovat do Palestiny, ale měla být namířena také proti Byzanci, jejíž pobřežní oblasti měly být vypleněny a měly zde být získány zásoby pro křížácké vojsko, které by se přesunulo dále na východ.⁴⁵ S podobným schvalováním využití Byzantské říše jako zdroje zásob se setkáváme i později za pontifikátu Inocence III., jak o tom píše cisterciácký mnich Gunther z Pairis ve svém díle *Historia Constantopolitana*.⁴⁶ Císař Jindřich IV. chtěl rovněž využít převratu na byzantském jako záminky pro útok na Konstantinopol a znovu instalovat na trůn svého tchána Izáka II.⁴⁷ Narazil na odpor papeže Celestýna III. a navíc počet přihlášených byl ovšem tak sporadický, že k tažení, plánovanému na rok 1199, nakonec nedošlo.⁴⁸

---

⁴⁵ ΤΣΑΓΓΑΣ, *MANTZIKEPT*, s. 265.

⁴⁶ HROCHOVÁ, *Křížové výpravy ve světle soudobých kronik*, s. 184.

⁴⁷ Bratr císaře Jindřicha IV. Filip Švábský měl za manželku Irenu, dceru byzantského císaře Izáka II. Angela.

⁴⁸ HROCHOVÁ, *Křížáci ve Svaté zemi*, s. 209.

Další křížovou výpravu, jež měla původně směřovat do Egypta, vyhlásil roku 1198 velmi ambiciózní papež Inocenc III. Následovala složitá spleť nejrůznějších jednání a tajných dohod mezi jednotlivými šlechtici a svou účast přislíbilo i několik významných francouzských aristokratů, kteří se však dohodli s Benátčany na přepravních podmínkách až roku 1201. Na dóžecím stolci benátské republiky tehdy seděl energický Enrico Dandolo, který byl navzdory pokročilému věku a téměř dokonané slepotě jednou z nevýraznějších postav své doby. Dóže vedl osobně jednání s vedením výpravy, aby tak mohl sledovat obchodní zájmy Benátek v Levantě. Aniž by informoval papeže i velení výpravy, uzavřel tajnou hospodářskou smlouvu s Egyptem, aby se tak pojistil také pro případ, že by kruciáta nebyla úspěšná. Do Itálie se však tehdy dostavilo pouze 13 tisíc mužů, to znamená pouhá třetina z původně očekávaného počtu. Zahájení celého tažení viselo na vlásku a nervózní vůdci výpravy byli připraveni ji odvolat dříve, než skončí fiaskem. Dandolo však trval na vyplacení předem dohodnuté částky 85 tisíc stříbrných marek za benátské služby.⁴⁹

Shromáždění tak velké sumy nebylo možné, protože všichni zúčastnění šlechtici mohli dát dohromady sotva polovinu. Celá výprava se ocitla v patové situaci. Šlechtici však měli s její organizací obrovské výdaje, a proto je logické, že chtěli za každou cenu shromážděné vojsko využít. Nakonec přišel s řešením sám Dandolo, který si na nich vynutil dobytí Zadaru, významného jadranského přístavu a katolického města, jako kompenzaci za peníze, které mu nebyli schopni zaplatit. Čtvrtá křížová výprava byla opravdovým lidským fiaskem a krachem veškerých morálních hodnot křesťanské sounáležitosti. Útok na Zadar byl jasným důkazem, že primárním účelem výpravy nebylo tažení proti muslimům. Nebyla to ani výprava proti bezvěrcům, ani za osvobození svatých míst. Její podstatou byly čistě ekonomické a politické zájmy, a to především Svatého stolce a benátské republiky.

Benátská flotila s křížáky na palubě dorazila k Zadaru v noci z 10. na 11. listopad roku 1202. Zadar, přestože byl chráněn pevnostmi a mohutnými hradbami, neměl proti útoku spojených vojsk benátské republiky a křížáků mnoho šancí. První padl zadarský přístav, který byl podobně jako zátoka Zlatého rohu uzavřen řetězem. Po vylodění křížáků a obsazení přístavu byl Zadar obležen ze souše i z moře. Geoffry z Villehardouinu nám ve svých spisech zanechal očitě svědectví, jak druhý den dorazili do křížáckého tábora zadarští vyslanci s nabídkou kapitulace za podmínek, že bude město ušetřeno rabování, ale ke vzájemné

---

⁴⁹ ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΣ, *Ιερά συμμαχία*, s. 42.

dohodě nakonec nedošlo. Po vzájemné poradě zaútočili křižáci na město, které po pětidenním obléhání a ostřelování kapitulovalo za podmínky. Následně pak bylo vyplněno.⁵⁰ Došlo k tomu i přesto, že papež Inocenc III. útok na Zadaru neschvaloval, jak je to patrné ze slov cisterciáckého opata de Vaux, který podle Geoffryho z Villehardouinu vystoupil před útokem na město se slovy: „*Pánové, zakazují vám ve jménu římského papeže útočit na toto město; protože uvnitř jsou křesťané a vy jste poutníci.*“⁵¹ Navzdory tomu, že byla papežova vůle porušena, ale k žádným rázným krokům proti celé výpravě nedošlo. Inocenc III. pouze útok na Zadar formálně odsoudil a účastníky výpravy exkomunikoval z církve.⁵²

Křižácká vojska v Zadaru přezimovala a v lednu roku 1203 došlo k oficiální dohodě mezi křižáckými veliteli, Benátčany a princem Alexiem Angelem, kterému se podařilo uprchnout z vězení. U dvora svého švagra, římskoněmeckého krále Filipa Švábského, pak žádal o pomoc, aby se mohl vrátit zpět do Konstantinopole a usednout na císařský trůn, který mu byl podle jeho mínění neprávem uzmut jeho strýcem. Filip, který byl do té doby zaměstnán zejména spory s Otou Brunšvickým o říšský trůn, se nakonec, po naléhání své manželky a sestry prince Alexia Ireny Angelovny, rozhodl pro podporu tažení na Konstantinopol. Po tom, co Filipovi poslové dorazili ke křižákům, bylo rozhodnuto, že se vojsko přesune ke Konstantinopoli a pomůže princovi usednout na byzantský trůn. Při jednání s vedením křížové výpravy princ Alexios Angelos nabídl křižákům částku 200 tisíc stříbrných marek, zásobování vojsk ve Svaté zemi po dobu jednoho roku, vydržování 10 tisíc byzantských vojáků ve Svaté zemi na císařské náklady, ale i uznání primátu Říma nad ortodoxní Byzancí.⁵³ Na to samozřejmě slyšeli všichni zúčastnění šlechtici, kteří se díky výdajům na přepravu a vyzbrojení vojska dostali téměř na mizinu, ale i Benátčané, pro které by to znamenalo další výhody a posílení jejich obchodní pozice na Východě.

Princ Alexios byl velmi inteligentní stejně jako Enrico Dandolo a velitel výpravy Bonifác markýz z Monfferatu a proto si musel být dobře vědom, že nebude moci dostát všem podmínkám dohody se svými západními spojenci. Jen jedno bylo jisté. Konverze na katolickou víru a uznání papeže jako jediné hlavy církve byla naprosto nepřijatelná pro

---

⁵⁰ HROCHOVÁ, *Křížové výpravy ve světle soudobých kronik*, s. 175 - 177.

⁵¹ Tamtéž, s. 176

⁵² ΤΣΑΓΓΑΣ, *MANTZIKEPT*, s. 268.

⁵³ ΤΣΑΓΓΑΣ, *MANTZIKEPT* s. 254.

byzantský lid, a tudíž nesplnitelná. Nicméně se rozhodl využít podpory svého vlivného švagra a křižáků a 25. dubna roku 1203 se v Zadaru připojil ke křižáckému vojsku. Celá armáda se pak během května a června přesunula přes Korfu až ke Konstantinopoli.

V parných letních dnech roku 1203 tak západní vojska stanula před hradbami metropole východního křesťanstva i s princem Alexiem ve svém týlu. Nyní se naplno projevila neschopnost „byzantského obranného štítu“ ochránit císařství před útokem zvenčí.⁵⁴ Po selhání počátečních pokusů o vyjednání podmínek nástupu prince Alexeia Angela na trůn, došlo k faktickému obležení města. Císař Alexios III. si byl dobře vědom stavu, v jakém se obrana města tehdy nacházela. Císařská metropole nebyla schopna odolat dlouhodobému obležení. Město navíc silně záviselo na dodávkách obilí z Thrákie a Thesálie, které byly omezeny benátskými loděmi, křižujícími vody Marmarského moře.⁵⁵ Konstantinopol se ocitla v patové situaci a po městě se pozvolna začala šířit panika.

První vojenské šarvátky na moři i na souši které vyhráli povětšinou latinové, pád Galaty 6. července 1203 a proniknutí benátských lodí do vod Zlatého rohu byly důvodem silného tlaku příslušníků dvora na císaře, který podle jejich mínění v boji proti křižákům nepostupoval adekvátně. Po tvrdých bojích v zálivu se nakonec Benátčanům podařilo ztečít dobýt jednu z věží a vyvěsit na ni jejich zástavu. Po zaháknutí žebříků pak celkem rychle převzali kontrolu nad okolním úsekem hradeb, neboť se dostali do výhodné pozice nad obránce, nacházející se na ochozech pod nimi. To opět dodalo vyčerpaným vojákům na odvaze a nakonec pod jejich kontrolu dostalo okolo třiceti věží. Alexios III. vyslal okamžitě své oddíly, aby Benátčany zastavily. Ti vidíce, že zbytek křižáků je daleko, zapálili domy pod hradbami, aby postup císařských oddílů zpomalili. Následný požár zničil oblast o rozloze 1, 25 km².⁵⁶ Benátská korouhev, jež nyní pyšně vlála na městských hradbách, obránce značně demoralizovala. Císař pozvolna ztrácel důvěru svých vojáků i své rady a jeho pozice byla značně nejistá. Ve vlastním zájmu nakonec sám v čele oddílů vyrazil vstříc hlavnímu křižáckému vojsku, rozloženému před vnitrozemskými hradbami. Benátští žoldněři však podpořili Bonifácovy oddíly a byzantské vojsko bylo nakonec odraženo. Císař se stáhl zpět do města, ale na další akce se již nezmohl. Po požáru, jenž město značně zdevastoval, ztratil

---

⁵⁴NICOLLE, David, *The Fourth Crusade*, s. 14.

⁵⁵ NICOLLE, *The Fourth Crusade*, s. 15.

⁵⁶NICOLLE, *The Fourth Crusade*, s. 61 – 63.

mnoho z podpory konstantinopolského lidu. Byzantský kronikář Niketas Choniates ve svém díle popisuje vyhrocenou situaci v ulicích hlavního města a nespokojenost jeho obyvatel s vládou Alexia III.: „ *Povšiml si [Alexios III.] totiž rozhořčení lidu, který volal slova plná nenávisti proti němu a vlácel jeho jméno bahnem, neboť svým nezájmem a nečinností, dodal nepříteli odvahy, neboť se macešsky choval ke svému městu a nedal mu žádnou ochranu...*“⁵⁷ Po několika zoufalých pokusech opět obnovit svou autoritu nakonec napětí nevydržel a sám dcerou zbaběle prchl z Konstantinopole v noci ze 17. na 18. července i s císařskou pokladnicí, a přenechal tak město a potažmo i celé císařství napospas vlastnímu osudu.

Na trůn byl opět instalován slepý Izák II. Začala vyjednávání s křižáky, kteří byli nakonec koncem července 1203 do města vpuštěni.⁵⁸ Princ Alexios byl korunován 1. srpna císařem jako Alexios IV. a vládl spolu se svým otcem Izákem II. jako spolucísařem. Alexiovou korunovací tak došlo k částečnému naplnění dohody mezi ním a křižáky, ale obléhání ukončeno nebylo. Vojenské akce sice ustaly, ale vojsko rozložené kolem Konstantinopole nebylo ochotno odejít, dokud nebudou splněny všechny podmínky dohody mezi vedením výpravy a novým císařem a nebude vyplacena slíbená odměna. Ze spojenců se tak stali nepřátelé. Císař Alexios IV. se potřeboval křižáků co nejrychleji zbavit. Proto se rozhodl pro zjevně nejschůdnější cestu – zaplatit slíbenou částku 200 tisíc stříbrných marek, a tak získat přinejmenším čas pro pozdější diplomatické manévrování a vyjednání definitivního odchodu křižáckého vojska od městských hradeb. Byzanc ale nebyla ve stavu, kdy by bylo možné tak astronomickou částku shromáždit. Alexios viděl z této patové situace pouze jediné východisko, a to vybrání nesmyslně vysokých daní. Dokonce došlo i na konfiskace či dokonce drancování majetku některých konstantinopolských chrámů. Nicméně zvýšení daní vyvrcholilo lidovým povstáním, během něhož byl 25. nebo 27. ledna 1204 přímo v chrámu Boží moudrosti zvolen nový císař Nikolaos Kanabos.⁵⁹

Když Alexios IV. viděl, že sám nikdy nebude moci uklidnit vzniklou situaci a nepokoje, jež ovládly město, zoufale požádal o pomoc opět křižáky. Tím ztratil jak podporu posledních zbytků byzantské šlechty, tak i křižáků samotných, kteří dosud nedostali

---

⁵⁷ ΧΡΗΣΤΙΔΗΣ, Δημήτριος, „*Αναμνήσεις από αρχαία κείμενα στο έργο του Νικήτα Χωνιάτη Χρονική Διήγησις*,“ s. 120.

⁵⁸ NICOLLE, *The Fourth Crusade*, s. 63.

⁵⁹ Kanabos byl mladý šlechtic a pravděpodobně jeden z členů vládnoucí dynastie - CHEYNE, Jean-Claude, *Pouvoir et contestations à Byzance (963–1210)*, Paris, 1990, s. 142

zapláceno. V lednu téhož roku se do čela opozice postavil zeť císaře Alexeia III. – Alexios Dukas, zvaný Murtzuflos, jenž byl pevně rozhodnut vyhnat křižácké vojsko z Byzance. Nakonec byl sám dosazen na císařský trůn místo Nikolaa Kanaba, kterého společně s bývalým nepopulárním císařem Alexiem IV. nechal kolem 5. února uvěznit a později uškrtnit. Staříčský císař Izák II. zemřel nedlouho poté. Alexios Murtzuflos byl korunován jako Alexios V. Ihned po svém nástupu odmítl splnit všechny závazky, které křižákům přislíbil Alexios IV.⁶⁰ Konstantinopol, jež tehdy disponovala vojenskou posádkou okolo 15 tisíc mužů a kolem 20 lodí,⁶¹ musela nyní čelit daleko většímu nebezpečí. Křižáci a Benátčané měli k dispozici 20 tisíc mužů a kolem 200 lodí.⁶² Jejich přesila byla evidentní, ale obyvatelé Konstantinopole spoléhali na silné městské opevnění, které chránilo město po celá dlouhá staletí. Vojenská síla sice nebyla malá, ale neefektivní, byzantské velení nedokázalo účinně rozložit obránce po celé délce městského opevnění. Navíc bylo třeba počítat i s útoky benátských lodí ve Zlatém rohu ze strany mořských hradeb.⁶³

Opětovné vojenské akce na sebe nenechaly dlouho čekat. Jako bezprostřední reakci na popravu Alexia IV. Angela vyhlásili v březnu 1204 křižáci společně s Benátčany císaři Alexiovi V. Murtzuflovi válku. Zároveň byla vypracována i formální dohoda o pozdějším rozdělení území Byzance mezi křižácké velitele, známá jako *Partio terrarum Imperii Romaniae*. Přestože byl formálně velitelem výpravy stále Bonifác z Monferattu, faktické vedení bylo pod přímým velením energického Enrica Dandola, který soustředil většinu křižáckých sil na lodě ve Zlatém rohu, odkud pak mohli podnikat své výpady na mořské hradby. Vojenské akce začaly ještě v březnu. Obránci města se snažili útočníky zaměstnat častými výpady vně hradeb, ale což ale nemělo valného účinku. Nadvláda nad Galatou znamenala pro křižáky otevřenou cestu do Zlatého rohu a přístup ke slabší hradbě, která chránila Konstantinopol z této strany. Vojenské akce v zátocce zpočátku nepřinášely žádné úspěchy navzdory tomu, že se útočníci zaměřovali pouze na krátký, přibližně čtyřkilometrový úsek hradeb mezi čtvrtěmi Blacherny a Petří.⁶⁴ Benátčané používali bojové platformy

---

⁶¹PHILLIPS, Jonathan P., *The Fourth Crusade and the sack of Constantinople*, Univesity of Pennsylvania Press, Philadelphia 2000, s. 159.

⁶² PHILLIPS, *The Fourth Crusade*, s. 269.

⁶³ NICOLLE, *The Fourth Crusade*, s. 41

⁶⁴ΤΣΑΓΓΑΣ, s. *MANTZIKEPT*, s. 315.

v podobě dvou svázaných lodí s obléhacími věžemi na palubě a útočili ze strany zátoky Zlatého rohu, odkud se jim podařilo proniknout do města při jejich posledním útoku. Byzantinci ale zvýšili koruny věží, za pomoci dřevěných konstrukcí, takže pro útočníky bylo jen obtížné za ně zaháknout žebříky. Ani pokusy přetáhnout obléhací věže na blátivé břehy zátoky nebyly úspěšné. Je třeba si uvědomit, že útočníci se nacházeli pod stálou palbou byzantských katapultů stejně jako deštěm řeckého ohně a šípů, přičemž bažinatý terén pod hradbami byl nanejvýš nevhodný jako základna pro postavení obléhacích věží. Křižákům nezbyvalo nic jiného než útočit, protože jejich zásoby se rychle tenčily. Na březích Zlatého rohu se tehdy musel rozpoutat opravdu nelítostný boj. Vojenské akce byly přerušeny na pouhé dva dny nutné k opravám poškozených lodí. Dne 12. dubna se benátské lodě opět vydaly z galatských doků na opačný břeh zátoky. V důsledku silného větru, vanoucího ze severu, bylo mnohem snadnější a rychlejší manévrovat, a galéry tak nebyly závislé pouze na veslařích jako při poslední zteči. Útočníkům se nakonec podařilo zaháknout žebříky a dobýt pět věží.⁶⁵ Mezi obránci na hradbách nastal chaos, čehož křižáci okamžitě využili a pronikli jednou z menších branek v mořských hradbách do města. Počet proniknuvších nebyl velký, ale císař udělal fatální chybu, když neposlal gardu, aby je ihned pobila.⁶⁶ Namísto toho rozkázal, aby počkala na posily, takže křižáci získali dostatek času k otevření větší brány, které umožnilo průchod dalších jednotek. Obrana severní zdi se začala hroutit. Rychlým výpadem křižáckých jízdních oddílů byla tato brána zajištěna a Byzantinci ztratili veškeré šance na zastavení postupu útočníků. Když císař viděl proud křižáckých rytířů, valící se městskými ulicemi, nezbylo mu nic jiného než se stáhnout i s varjažskou gardou a částí pěchoty do Bukoleonského paláce. Benátčané, zajištěni křižáckými oddíly, které připluly z Galaty, tak ovládli prakticky celé Blacherny a většinu severozápadních čtvrtí města. Křižácké a benátské vedení si po svém úspěchu dobře uvědomovalo, že prolomení městských zdí zdaleka neznamená kontrolu nad Konstantinopolí. Samotné dobývání by se mohlo vléct ještě celé dlouhé týdny, možná i měsíce, než by se pod jejich kontrolu dostalo celé město. Byzantinci se však cítili být pokořeni, protože ztratily své nedobytné městské hradby. Nepřátelé pronikli do města a panika se šířila velmi rychle. Jižními branami začal ohromný exodus obyvatel. Armáda byla demoralizována. Konstantinopol ztratila poslední ze svých hodnot, kterou jí dosud ještě nikdo nevzal, a to představu o své nedobytnosti.

---

⁶⁵ ΤΣΑΓΓΑΣ, *MANTZIKEPT*, s 284.

⁶⁶ PHILLIPS, *The Fourth Crusade*, s. 209.

Rozvrácená obrana města nedávala Alexiovi V. mnoho šancí, neboť poslední, kdo neztrácel naději, že město ubrání, byla pouze jeho varjažská garda. Muži plní odhodlání však v žádném případě nemohli čelit obrovské křižácké přesile. S vědomím, že ho v dobyté Konstantinopoli nečeká nic jiného než smrt, nakonec uprchl také Alexios V. Poslední zbytky obrany zformoval šlechtic jménem Theodoros Laskaris,⁶⁷ který se snažil dát dohromady rozptýlené části armády a zastavit křižácký útok. Během vojenských akcí navíc velkou část města zachvátil další obrovský požár, jenž vzal střechu nad hlavou mnoha lidem.⁶⁸ Theodorovy možnosti však byly příliš omezené na to, aby mohl vzdorovat obrovské západní armádě. Nakonec sám unikl přes Bospor do Nikaie.⁶⁹ Druhý den ráno, 13. dubna 1204, nezbyl v Konstantinopoli prakticky nikdo, kdo by mohl klást odpor. Město bylo křižákům přenecháno s celým svým bohatstvím.⁷⁰

Nastalo strašné plenění křižáků i Benátčanů. Po dobytí Konstantinopole ztratili křižáci v očích Řeků i ty poslední zbytky respektu. Jejich pohrdání vším, co bylo Byzantincům svaté i velké zklamání Byzantinců, popisuje ve své kronice Niketas Choniates: „*Nádherné město Konstantinovo, potěcha a hrdost všech, zde leželo rozbito a zničeno ohněm, zbaveno všeho bohatství veřejného, měšťanského i zasvěceného Bohu, oloupeno bandami západních národů, většinou nízkých a ubohých lidí, kteří vytáhli za loupeží a pleněním, i když předstírali, že se u nás jen zastavují, aby přinesli pomoc Izákovi Angelovi a jeho synovi, kterého tento zradil – kéž by se tak nikdy nestalo!*“⁷¹ Jejich pohrdání vším, co bylo Byzantincům svaté, tedy evidentně neznalo mezí. Rabovali kostely, zneuctili hrobky svatých i císařů, zničili císařskou knihovnu a dokonce hanobili svaté předměty a chrámy. Zaslepení neuvěřitelným bohatstvím, vjížděli křižáci podle Ostrogorského a Tsaggase do chrámů na koních, dokonce i do nejsvětějšího chrámu Boží moudrosti přivedli zvířata s kárami, jen aby mohli naložit vše, co mělo nějakou hodnotu. Patriarchův stolec byl zneuctěn, neboť na něj posadili prostitutku. Z Konstantinopole bylo tehdy odvezeno obrovské jmění, jehož hodnota se pohybovala mezi 900 tisíci až 2 miliony stříbrných marek. Dnes se lze jen těžko dopátrat, kolik to bylo

---

⁶⁷ Theodoros Laskaris se později stal nikájským císařem jako Theodor I.

⁶⁸ NICOLLE, *The Fourth Crusade*, s. 59.

⁶⁹ PHILLIPS, *The Fourth Crusade*, s. 209.

⁷⁰ NICOLLE, *The Fourth Crusade*, s. 59 -89.

⁷¹ HROCHOVÁ, *Křížové výpravy ve světle soudobých kronik*, s. 186.

doopravdy, ale hlavně zmizelo na tisíce předmětů s nevyčísitelnou historickou či uměleckou hodnotou. Bronzové sochy koní, zdobící hipodrom, byly odinstalovány a převezeny do Benátek. Nebyli to osmanští Turci v roce 1453, ale právě západní křesťané v roce 1204, kdo nejvíce zhanobil všechna svatá křesťanská místa a uctívané relikvie, jež byla v byzantské metropoli schraňována po celých dlouhých devět století. Svaté ostatky a ikony byly zničeny či vyházeny jako odpad, drahocenná bohoslužebná roucha byla zneuctěna nebo z nich byly vyrobeny postroje na koně. To vše bylo doprovázeno nelítostným vražděním, okrádáním mrtvých, znásilňováním konstantinopolských žen a prodáváním lidí do otroctví bezvěrcům, proti nimž měli křižáci původně bojovat.⁷²

Řádění křižáckého vojska bylo sice papežskou kurií formálně odsouzeno, a na Benátky byla dokonce uvalena klatba, ale Řím fakticky z pádu Konstantinopole mnohé získal. Tsaggas uvádí, že „na Západ putovala nepřetržitá »karavana« lodí a povozů, odvázejících z Byzance drahocenné poklady řecké církve – obohatily se jimi kostely zvláště v Římě, Paříži, Benátkách...“⁷³ Papež Inocenc III. dokonce nazval dobytí Konstantinopole velkým zázrakem a prohlašoval, že Bůh pouze odebral město pyšným Byzantincům a dal je pokorným latinům.

---

⁷²ΤΣΑΓΓΑΣ, *MANTZIKEPT*, s. 321 – 324; ΟΣΤΡΟΓΟΡΣΚΥ, *Ιστορία του Βυζαντινού Κράτους* s. 282; ΓΛΥΚΑΤΖΗ – ΑΡΒΕΛΕΡ, *Η Πολιτική Ιδεολογία της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας*, s. 118 -120.

⁷³ΤΣΑΓΓΑΣ, *MANTZIKEPT*, s. 323.

Druhé dobytí Konstantinopole a zánik Byzance

Osmanský útok na Konstantinopol a její pád 29. května roku 1453 byly definitivním koncem byzantské říše. Celé tažení Mehmeda II. na hlavní město Byzance bylo logickým vyvrcholením dosavadního postupu osmanských Turků, kteří během konce 14. a první poloviny 15. století připravili Byzanc o většinu evropských a asijských území vyjma Konstantinopole a jejího bezprostředního okolí. Sultán Mehmed II., který si po dobytí Konstantinopole vysloužil přezdívku *Fátih* – dobyvatel, prezentoval útok na hlavní město Byzance jako *džihád*, tedy svatou válku, která měla být triumfem islámu nad křesťanstvím. Rovněž však toužil stejně jako mnoho sultánů před ním dobýt Konstantinopol, a to především pro její duchovní a politický význam.

Podívejme se nejprve na osmanskou říši, pro kterou byl útok na byzantskou metropoli, ač ekonomicky a politicky oslabenou, stále značně riskantním podnikem. Přestože od roku 1373 byli byzantští císaři fakticky osmanskými vazaly, označovanými titulem *tekmur*, což byl termín užívaný pro křesťanské vládcy na osmanských územích, nikoli *imperator*, tedy císař, nebyla Byzanc formálně osmanské říši podřízena a konstantinopolští císaři vystupovali jako suverénní vládcy.⁷⁴ Mehmed II. se však rozhodl tento fakt nerespektovat a hnán touhou po prestiži, kterou by mu dobytí hlavního města Byzance přineslo, vystavěl přímo na byzantském území pevnost *Rumeli Hisari*. Na protesty císaře Konstantina XI., který k němu vyslal poselství, sultán rázně odpověděl: „*Věřím, že vás nijak neomezují a navíc jak vidíte, jsem to já, kdo je pánem Asie i Evropy, a na svých územích si budu dělat, co chci, přesně tak, jak je to v nejlepším zájmu mém i mé říše.*“⁷⁵ Štěpánek i Nicolle píší, že mladý sultán nastupoval na trůn již s jasnou představou svých budoucích kroků a také s touhou dobýt Konstantinopol.⁷⁶ O tom ostatně svědčí pečlivá příprava celého tažení, se kterou začal téměř bezprostředně po své korunovaci, povolání mistrů v oboru dělostřelby a srbských horníků, kteří měli vybudovat štoly pod konstantinopolskými hradbami, ale také rozsáhlé odvody branců z provincií. Mehmed byl odhodlán dobýt Konstantinopol za každou cenu, neboť věděl, že jeho selhání by mohlo znamenat jeho konec na trůně. Zároveň si uvědomoval, že je třeba zaútočit na město nejen ze souše, ale také z moře, a proto nechal vybudovat mnoho rychlých bojových lodí, které by byly schopny manévrovat také v zátocích Zlatého rohu. Mehmedův uherský zbrojmistr

⁷⁴ ΓΑΥΚΑΤΖΗ – ΑΡΒΕΛΕΡ, *Η Πολιτική Ιδεολογία της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας*, s. 168.

⁷⁵ ΜΟΝΙΟΥ, Ι. Δήμητρα, *Μνήμες αλώσεως*, s. 143.

⁷⁶ ŠTĚPÁNEK, *1453: Pád Konstantinopole – zrod Istanbulu*, s. 75; NICOLLE, *Konstantinopol 1453*, s. 10.

Urban byl proto pověřen sestrojít pro sultána těžkotonážní dělo, které by bylo dostatečně silné na to, aby prorazilo mohutné městské hradby. Tato velkolepá zbraň měla mít podle Michaela Kritovoula hlaveň o průměru 75 centimetrů a téměř 9 metrů dlouhou⁷⁷ a k jeho transportu bylo údajně zapotřebí 2 tisíc mužů a 80 párů volů, jak uvádí Laonikos Chalkondyles.⁷⁸ Kadence tohoto děla však byla vzhledem k náročnosti manipulace při nabíjení velmi malá a zbraň byla schopna vystřelit přibližně jednou za tři hodiny.

Byzanc v minulých desetiletích ztratila nejprve svou vojenskou sílu a postupně také politickou relevanci a v neposlední řadě také většinu ze svých významných spojenců. Většina dřívějších aliancí se západními státy nikdy nebyla obnovena a záchrana východního křesťanstva byla pro Západ příliš slabým argumentem. Proto se poslední byzantští císaři snažili intrikovat a využívat neshod mezi osmanskými aristokraty či pretendenty trůnu, a tak alespoň dočasně odvrátit pozornost Osmanů od Konstantinopole. Je třeba si uvědomit, že i přes své vojenské úspěchy v posledním období a konsolidační snahy Murada II. byla osmanská říše poměrně nestabilním konglomerátem malých států a postavení sultána plně záviselo na podpoře silných provinčních aristokratických rodin.⁷⁹ Právě tento kurz byzantské politiky měl za následek první masivní osmanský útok na Konstantinopol z roku 1422. Sultán Murad II. oblehl hlavní město Byzance protože Jan VIII. podporoval jeho strýce Mustafu, ale nakonec se musel stáhnout, neboť došlo k nové rebelii Muradova mladšího bratra Mustafy Celebiho. Ten byl sice poražen, ale unikl do Konstantinopole, kde našel opět ochranu Jana VIII. Podobně se císař Konstantin XI. roku 1453 snažil využít prince Orchana, který v Konstantinopoli žil u jeho dvora jako politický uprchlík. Není divu, že mezi byzantskými císaři a osmanskými sultány panovala značná nevráživost. Mehmed II. po svém druhém nástupu na trůn v roce 1451⁸⁰ sice obnovil dohodu o příměří s Byzancí, a dokonce se zavázal platit císaři platit tribut, který měl zaručit, že Orchan zůstane v Konstantinopoli, a nebude tak ohrožovat jeho nároky na trůn. Nicméně jeho další kroky⁸¹ již bylo možné vykládat jako

---

⁷⁷ MONIOY, I. Δημίτρα, *Μνήμες αλώσεως*, s. 254.

⁷⁸ MONIOY, I. Δημίτρα, *Μνήμες αλώσεως*, s. 379.

⁷⁹ Jako příklad uveďme třeba rodinu *Candarli*, z níž pocházel Muradův a později i Mehmedův velkovezír Candarli Halil Paša, který udržoval s Konstantinopolí poměrně vřelé vztahy a roku 1453 byl jedním z hlavních odpůrců Mehmedova útoku na hlavní město Byzance.

⁸⁰ Jeho první vláda byla v letech 1444 -1446, ale nakonec byl díky intervenci Candarli Halila Paši z trůnu odvolán a nahrazen opět svým otcem Muradem II.

⁸¹ Jako příklad uveďme uzavření mírové smlouvy s republikou sv. Marka a dohodu se srbským despotou Jiřím Brankovićem, která uznávala jeho práva ale také uherské nároky v Srbsku, čímž si Mehmed II. uvolnil ruce pro útok na Konstantinopol.

přípravy válečného tažení proti Byzanci. O všech sultánových rozhodnutích měli samozřejmě v Konstantinopoli přehled a Mehmedovo chování nedávalo císaři Konstantinovi XI. jinou možnost než se připravit na válku. Císař proto vyslal lodě, jež měly za stříbro z konstantinopolských klášterů nakoupit zásoby jídla a vína pro město, neboť nyní již nebylo otázkou, zda nějaký válečný konflikt vypukne, ale kdy se tak stane. Svědectví o náladě, která tehdy v Konstantinopoli panovala, nám zanechal pozdější patriarcha Gennadios II. Scholarios, jenž napsal: „*Naše vlast nemohla přežít a bylo jen otázkou času, kdy budeme zotročeni.*“⁸² Pevnost *Rumeli Hisari*, která se nacházela v bezprostřední blízkosti císařské metropole, byla ihned po svém dokončení roku 1452 obsazena 400 muži a vybavena děly. Osmanští Turci začali navíc vybírat clo od všech projíždějících lodí a již 25. listopadu 1452 potopila palba z mohutných děl pevnosti první benátskou galéru, která odmítla zaplatit.⁸³ Na obyvatele Konstantinopole měla výstavba pevnosti opravdu zdrcující dopad. Morálka ve městě značně poklesla a císař teď více než kdy jindy žádal pomoc Západu, ve které viděl jedinou možnost, jak by mohl své město zachránit. Většina evropských států a potenciálních spojenců Byzance byla ale zaneprázdněna svými vlastními problémy a o dění na Východě nejevila příliš velký zájem a ani potvrzení unie mezi ortodoxní a katolickou církví nebylo důvodem, aby svůj postoj ke Konstantinopoli změnily.

V samotné Konstantinopoli oscilovala císařská politika mezi Janovany a Benátčany, usazenými na území města. Soupeření obou námořních velmocí na území byzantské říše sice vyvrcholilo již o století dříve během války o Bospor v letech 1349 – 1351, kdy se Byzanc společně s Benátčany pokoušela znovu ovládnout úžiny kontrolované janovskou republikou. Janované z této války vyšli vítězně a udrželi si svá obchodní privilegia a také Galatu či Peru,⁸⁴ ale to rozhodně neznamenalo, že by Benátčané své pozice v Konstantinopoli vyklidili. Císař Konstantin XI. se po dostavbě pevnosti *Rumeli Hisari* obrátil s žádostí o pomoc na obě tyto italské republiky. Benátky sice přislíbily poslat Byzanci vojenské zásoby i jistou vojenskou hotovost, ale podepsaly také celou řadu obchodních smluv s Osmany, čímž jasně dokázaly, že záchrana Konstantinopole není jejich hlavní prioritou. Na druhou stranu v byzantské metropoli přechodně či trvale žilo poměrně velké množství benátských občanů, soustředěných pod velením kapitána Balia Girolama Minolta, kteří se rozhodli zůstat a pomoci město bránit.

---

⁸² MONIOY, I. Δήμητρα, *Μνήμεις αλώσεως*, s. 523.

⁸³ NICOLLE, *Konstantinopol 1453*, s. 13.

⁸⁴ Všechna tato privilegia byla ztvrzena v takzvané Nymfaionské dohodě z roku 1261.

Ani Řím nebyl v tomto ohledu příliš rozhodný. Snaha Byzance zajistit si podporu apoštolského stolce byla jedním z důvodů vyhlášení církevní unie, diskutované již na koncilech v Kostnici a Basileji a potvrzené na florentském koncilu roku 1439. Papež Mikuláš V. vyslal v listopadu 1452 do Konstantinopole kardinála Isidora se 200 muži, naverbovanými v Itálii a na Chiu, což bylo v Byzanci vnímáno jako předvoj křížácké armády.⁸⁵ Dne 12. prosince téhož roku se v chrámu Boží moudrosti konala velká bohoslužba, kde svou vůli k unii obou církví formálně vyjádřila většina významných světských a církevních hodnostářů. Císař doufal, že faktické nastolení církevní unie utvrdí papeže v jeho snaze pomoci Konstantinopoli. Nebyl však v tak silné pozici, aby si dokázal vynutit dodržování podmínek unie jak věřícími, tak velkou částí ortodoxního kléru, a právě při této bohoslužbě měla padnout také slavná věta Lukase Notara: „*Raději uvidím ve městě sultánův turban nežli papežskou mitru.*“⁸⁶ Obyvatelé Konstantinopole věřili „*že pouze Bůh a Panna Marie mohou město zachránit a že unie s katolíky je jen rouhání.*“⁸⁷ Unie sice vyhlášena byla, ale ihned proti ní vyvstala rozsáhlá opozice, do jejíhož čela se postavil tehdy ještě mnich Gennadios,⁸⁸ který ve svých spisech vyzdvihl důležitost zachování ortodoxie a negativní postoj k církevní unii, která podle něj byla „*jen dalšími proradnými intrikami římského biskupa.*“⁸⁹ Následná pomoc papežské kurie se skutečně omezovala na pouhá slova, a proto většina lidí docházela na bohoslužby pouze do kostelů, jejichž kněží zůstali věrní ortodoxii. Při hledání pomoci vyšli císaři nejvíce vstříc Janované, kteří v lednu 1453 vyslali dvě janovské lodě pod velením mladého šlechtice Giovanniho Giustinianiho Longa, jež podle dobových svědectví kronikářů přivezly zbraně a přibližně 700 vojáků.

V hlavním městě Byzance žilo roku 1453 přibližně 40 - 50 tisíc lidí,⁹⁰ přičemž jeho vojenská posádka čítala kolem 5 tisíc vojáků, jak uvádí ve své kronice Georgios Sfratzes.⁹¹ Počet cizinců je odhadován na přibližně 2 tisíce mužů ve zbrani.⁹² Jejich výzbroj a výstroj se

---

⁸⁵ NICOLLE, *Konstantinopol 1453*, s. 15.

⁸⁶ RUNCIMAN, *Pád Cařihradu*, s.73.

⁸⁷ MONIOY, I. Δημίτρα, *Μνήμες αλώσεως*, s. 525.

⁸⁸ Gennadios se stal prvním patriarchou po dobytí města osmanskými Turky jako Gennadios II. Scholarios.

⁸⁹ MONIOY, I. Δημίτρα, *Μνήμες αλώσεως*, tamtéž. Nutno dodat, že Genadios původně s církevní unií souhlasil.

⁹⁰ ŠTĚPÁNEK, *1453: Pád Konstantinopole – zrod Istanbulu*, s. 93.

⁹¹ MONIOY, *Μνήμες αλώσεως*, s. 281.

velmi podobala té západní. Velmi důležitou část armády tvořili lučištníci a kušíníci a obránci města disponovali také jistým množstvím palných zbraní, dovezených z Itálie a Uher. Hradby, chránící město z vnitrozemí, sice prošly částečnou rekonstrukcí roku 1448, ale vzhledem k tomu, že až na jejich blachernský úsek dosahovalo stáří většiny zdí několik staletí a také časté seizmické aktivity v celé oblasti, nemohl být jejich stav zrovna nejlepší. Proto byly v předvečer obležení Konstantinopole provizorně zpevněny alespoň jejich nejpoškozenější úseky.⁹³

Osmanská vojska dorazila k byzantské metropoli 2. dubna roku 1453. Sultánovi se podařilo shromáždit skutečně úctyhodnou armádu, čítající přibližně 80 tisíc vojáků,⁹⁴ většinou naverbovaných především prostřednictvím osmanského systému *devširme*,⁹⁵ z toho pak 5 – 10 tisíc janičářů.⁹⁶ Odhady celkového počtu osmanských lodí se značně liší, například Kritovoulos píše o 350 lodích⁹⁷, podle Sfrantzeze jich bylo 450⁹⁸ a podle zprávy od Jehana de Wavrin čítalo osmanské loďstvo 18 válečných galér, 60 až 70 galliot a mezi 16 – 20 menšími plavidly.⁹⁹

Dne 6. dubna se Mehmedova armáda začala přesouvat ze svých shromaždišť k městským hradbám a postupně sevřela Konstantinopol do obležení. Galata byla obklíčena oddíly pod velením vezíra Zagana Paši a z moře byla celá akce podpořena osmanskou flotilou v Bosporu pod velením Baltoghlua. Sultán osobně dohlížel na jednotky operující u theodosiánských hradeb. Je třeba si uvědomit, že konstantinopolské hradby byly natolik

---

⁹² ŠTĚPÁNEK, *1453: Pád Konstantinopole – zrod Istanbulu*, s. 94; NICOLLE, *Konstantinopol 1453*, s. 32.

⁹³ NICOLLE, *Konstantinopol 1453*, s. 34 -35.

⁹⁴ Jednalo se o takzvané oddíly *Kapi – Kulu*, či *Tapiculu* jak o nich píše Gibbon. Tento termín byl užíván pravidelné turecké jednotky podřízené přímo sultánovi – GIBBON, *Úpadek a pád říše římské*, s. 301

⁹⁵ *Devširme* byl název osmanského rekrutního systému, kdy byli chlapci z provincií odvedeni (ne vždy násilně) a vycvičeni pro armádu.

⁹⁶ NICOLLE *Konstantinopol 1453*, s. 26 - 32

⁹⁷ MONIOY, I. Δήμητρα, *Μνήμες αλώσεως*, s. 205.

⁹⁸ MONIOY, I. Δήμητρα, *Μνήμες αλώσεως*, s. 281.

⁹⁹ NICOLLE, *Konstantinopol 1453*, s. 44.

silné, že ani početní převaha sultánových vojsk nemusela nutně znamenat pro město tak obrovské nebezpečí, jak by se mohlo na první pohled zdát. Proto Mehmed věnoval velkou pozornost výrobě těžkotonážních děl, při níž měl hlavní roli sehrát jakýsi mistr Urban.¹⁰⁰ Jeho práce se osvědčila již při výrobě děl pro *Rumeli Hisari* a přezbrojení starší pevnosti *Anadol Hisari* a nyní se měl stát jeho nejimpozantnější výtvar, známý jako velké dělo či děla,¹⁰¹ hlavním triumfem osmanských dobyvatelů. Toto dělo (či děla) se nacházelo pod velením samotného Mehmeda. Kromě této gigantické zbraně měli Osmané k dispozici celou řadu dalších děl menších ráží. Pod hradbami se objevily kromě velkých děl již zavedené katapulty a praky, jejichž provoz byl nesrovnatelně levnější a k jejichž obsluze nebyl třeba kvalifikovaný personál.¹⁰²

Císař Konstantin se sice nacházel v patové situaci, ale měl k dispozici velmi schopné velitele, mezi nimiž je třeba jmenovat Giovanniho Giustinianiho Longa, Lukase Notarase, Nikefora Palaiologa, Girolama Minotta či Demetria Kantakuzena. Každý z nich zodpovídal za jeden z úseků hradeb, přičemž se obránci snažili roztáhnout svou sílu co nejefektivněji po celé délce městských zdí, avšak většinu jejich síly bylo třeba soustředit na vnitrozemský úsek. Plovoucí zátaras, střežící vstup do Zlatého rohu, nedovolil osmanským lodím proniknout do vod zálivu, a proto nebylo nutné obsadit celý úsek hradeb z této strany a také obrana mořských hradeb byla mnohem sporadičtější, než tomu bylo na hradbách theodosiánských. Přestože Mehmedovo loďstvo křižovalo neustále vody Marmarského moře, nepředpokládalo se, že by pro město představovalo větší nebezpečí. Cílem Osmanů bylo spíše držet obránce města v neustálé pohotovosti na mořských hradbách, a znemožnit jim tak přesun těchto jednotek na hlavní vnitrozemskou hradbu.¹⁰³ Klíčovým bodem se stalo ovládnutí zátoky Zlatého rohu. Osmané se pokoušeli o prolomení plovoucího zátarasu 9. a 12. dubna, ale křesťanským lodím se vždy podařilo útok odrazit.

---

¹⁰⁰ RUNCIMAN, *Pád Cařihradu*, s. 78

¹⁰¹ Podle Laonika Chalkondyla a Kritovoula mělo být děl víc - MONIOY, I. Δήμητρα, *Μνήμες αλώσεως*, s. 183 – 185, 379 a 441, ale tradičně se však hovoří o jednom velkém kusu, jak o tom píše Dukas – tamtéž. s. 59.

¹⁰² ŠTĚPÁNEK, *1453: Pád Konstantinopole – zrod Istanbulu*, s. 120.

¹⁰³ ŠTĚPÁNEK, *1453: Pád Konstantinopole – zrod Istanbulu*, s. 128.

Mehmed nechal rozbít svůj hlavní stan na hoře Maltepe, odkud měl výhled na celé bitevní pole a na pláních pod ní rozprostřel hlavní část svého vojska. Koordinace jednotek byla díky brilantní struktuře celého osmanského velení velmi efektivní stejně jako zásobování vojska. Po počátečních potyčkách a pokusech o proniknutí do města se však ukázalo, že Osmanům nebude stačit jen početní převaha a jejich mohutná děla, a proto paralelně s ostřelováním začali srbští horníci hloubit tunely s cílem podkopat terén pod základy hradeb, a narušit tak jejich statiku. Po odstranění nebo odstřelení bednění těchto štol se hradba buď měla zhroutit sama vlastní vahou, nebo by stačilo pouze pár cílených střel z jednoho z velkých děl, aby zeď spadla. Obráncům se dařilo velmi úspěšně tyto pokusy mařit ať již kopáním tunelů a přepadáváním pracujících horníků v podzemí nebo zaplavováním jejich štol. Obránci města prozatím dokázali všem akcím úspěšně vzdorovat, a dokonce během noci opravit poškozené úseky hradeb. Jakékoli výpady Mehmedových vojsk byly prozatím vždy úspěšně odraženy a jeho vojáci zahnáni zpět za palisády osmanské frontové linie, jež vyrostla před hradbami města.¹⁰⁴ Ani námořní útok admirála Baltoghlua nebyl úspěšný a za tuto prohru, jež velmi demoralizovala osmanské vojsko, byl zbaven hodnosti admirála a nahrazen Hamzou Bejem.¹⁰⁵ Přesto se ale sultán navzdory skepsi některých velitelů, ministrů a zejména velkovezíra Candarli Halila, rozhodl v dobývání města pokračovat.

Vzhledem k tomu, že pro Osmany bylo doposud nemožné prorazit zátarasy bránící vstupu do Zlatého rohu, rozhodl se Mehmed dostat svou flotilu do zátoky po souši přes vrchy okolo Galaty. Urychleně se začalo s pokládáním namaštěných dřevěných lyžin, uložených v mělké strouze, a podle Kritovoulova popisu se muselo jednat o skutečně impozantní dílo: *„Vzdálenost od moře a kolem hradeb Galaty až do zátoky zlatého rohu byla přibližně osm stadionů [přibližně 3 - 4,5 kilometru], přičemž přibližně polovina tohoto terénu je do kopce a jakmile dosáhne vrcholu, svažuje se opět až k vodám Zlatého rohu. Když byla tato koryta připravena [22. dubna], ihned na ně byly vytaženy lodě a za pomoci mnoha silných lan a spousty mužů a tažných zvířat byly přetaženy. Lodě byly přetaženy velmi rychle a jejich posádky se velmi bavili pozorující celé toto velké divadlo, neboť se pohybovali tak rychle, jakoby pluly na moři.“*¹⁰⁶ Lodě byly přesouvány i s posádkami, a to především z toho

---

¹⁰⁴ ŠTĚPÁNEK, 1453: *Pád Konstantinopole – zrod Istanbulu*, s. 134; NICOLLE, *Konstantinopol 1453*, s. 38 – 39.

¹⁰⁵ RUNCIMAN, *Pád Cařihradu*, s. 104

¹⁰⁶ MONIOY, I. Δήμητρα, *Μνήμες αλώσεως*, s. 211

důvodu, aby byly okamžitě akceschopné, jakmile byly spuštěny do Zlatého rohu. Děla z lodí byla přemístěna na pevninu, aby svou palbou kryla pracující dělníky a později i muže, kteří vláčeli lodě z Bosporu do Zlatého rohu. Podle pramenů bylo přetaženo celkem 72 menších lodí a 30 galér, které okamžitě po spuštění na vodu převzaly kontrolu nad částí zálivu. Ztráta Zlatého rohu byla pro obránce města opravdu velkou katastrofou, protože na tamější hradby musela být přesunuta část vojáků a také dělostřelectva, čímž byla značně oslabena obrana vnitrozemské hradby.¹⁰⁷ Mehmedovy lodě v zátocce byly navíc podpořeny užitím dalekonosného děla, umístěného na jednom z vrchů nad Galatou. Tato zbraň, navržená samotným sultánem, byla schopna vystřelit nepřímo pod úhlem větším než 45°. Z pozice, kde se nacházela, bylo podle Kritovoula možné ohrozit střelbou křesťanské lodě, zakotvené podél hradeb na straně vnitřního města. Kritovoulos doslova popisuje, jak se „vystřelená koule vynesla do ohromné výšky a rozlomila jednu z galér ve Zlatém rohu ve dvě.“¹⁰⁸ Hroučící se obrana a otevření další fronty však rozhodně neznamenalo, že by snad obránci Konstantinopole ve svém úsilí odrazit útočníky polevovali, a když už se Osmanům podařilo proniknout do zálivu, snažili se je křesťané co nejvíce zaměstnat a nenechat je shromáždit se k nějaké větší akci.

Po dlouhých týdnech obléhání se ale Mehmedovi II. stále nedařilo do Konstantinopole proniknout. Její hradby byly sice pobořeny, ale obránci Osmanům úspěšně vzdorovali a ani podkopávání hradeb, ani pokusy osmanského loďstva proniknout do města ze strany zátoky Zlatého rohu nepřinesly žádné výsledky. Bylo na čase učinit drtivý útok, v němž by Mehmed plně využil početní převahu své armády a zničil to, co zbylo této kdysi slavné říše. Před tímto útokem se sultán pokusil naposledy ukončit obležení diplomatickou cestou a vyslal jednoho ze svých velitelů ke Konstantinovi XI., aby mu tlumočil podmínky příměří. Město by bylo ušetřeno rabování a všichni, kdo by chtěli, by mohli pokojně odejít i se svým majetkem. Konstantin však tyto podmínky odmítl se slovy: „*Bůh mi nedovoluje, abych žil jako císař bez císařství. Jestli mé město padne, padnu s ním.*“¹⁰⁹ Jako reakci na císařovo odmítnutí svolal Mehmed na 26. května válečnou radu, kde si vyslechl názory svých velitelů. Velkovezír Candarli Halil Paša trval na ukončení obléhání, protože podle něho Byzanc tak jako tak

---

¹⁰⁷NICOLLE, *Konstantinopol 1453*, s. 57

¹⁰⁸ MONIOY, I. Δήμητρα, *Μνήμες αλώσεως*, s. 201

¹⁰⁹NICOLLE, *Konstantinopol 1453*, s. 68.

neměla žádnou moc a Konstantinopol by se s postupem času, následovaném další expanzí osmanské říše do Evropy, musela logicky vzdát sama.¹¹⁰ Ostatní velitelé však nakonec souhlasili se sultánem, a tak byl na 29. května slavnostně ohlášen velký útok, při kterém měly být zmobilizovány veškeré pozemní a námořní jednotky. Kritovoulos ve svých spisech vkládá Mehmedovi do úst nádherný projev, který měl pronést ke svým mužům v předvečer onoho útoku a v němž své vojáky oslovil jako „*milované přátele a spolubojovníky za společnou věc.*“¹¹¹ Ještě téhož dne propukly v osmanském táboře bujaré oslavy a Sfrantzes ve své kronice uvádí, že před městem bylo tehdy vidět „*v osmanském táboře tolik ohňů, že si obránci mysleli, že Mehmed pálí své stany před ústupem, nebo že konečně dorazila uherská vojska Jánose Corvina, jež útočí na oblehatele.*“¹¹² Ráno, když obránci města viděli, že Osmané neustupují, nechal císař opravit poškozené úseky hradeb. Janovští lučištníci byli přesunuti ke Zlaté bráně a Giovanni Giustiniani Longo zaujal svou pozici u brány sv. Romana. Benátský kapitán Girolamo Minotto převzal velení nad posádkami Blachernkého paláce. Ve snaze odvrátit nebezpečí a zachránit Byzanc před zničením se ve městě rovněž konala procesí, jež měla zaručit pevnost hradeb a v chrámu Hagia Sofia se proběhla společná modlitba katolických i ortodoxních duchovních.¹¹³

V osmanském táboře byl 27. květen dnem klidu a odpočinku. Vojenské akce začaly nazítří 28. května přeskupením formace osmanského loďstva, jež se rozmístilo po celé délce mořských hradeb a plovoucího zátarasu. Flotila sultánových lodí, operujících ve vodách zátoky Zlatého rohu, rovněž zaujala své pozice podél tamějších hradeb a pozemní jednotky včetně nepravidelných vojenských oddílů,¹¹⁴ sultánových palácových pluků a janičářů se soustředily v údolí řeky Lykos, v oblasti Blachern a zejména u takzvané Třetí vojenské brány, tedy na místech, kde byly konstantinopolské hradby nejvíce zranitelné. Podle Kritovoula začal závěrečný osmanský útok velkou vojenskou přehlídkou před hradbami města ještě 28. května večer při západu slunce, které obráncům Konstantinopole svítilo do očí, a následná

---

¹¹⁰ MONIOY, I. Δήμητρα, *Μνήμες αλώσεως*, s. 269.

¹¹¹ MONIOY, I. Δήμητρα, *Μνήμες αλώσεως*, s. 223 – 231. O tomto projevu se podle samotné Dimitry Moniou, ale i Runcimana lze jen těžko domnívat, že jej skutečně pronesl, ale spíše se jednalo o jakousi tradici, kdy podle Homéra a Thukidyda vkládá historik do úst svých hrdinů vznešená slova.

¹¹² MONIOY, I. Δήμητρα, *Μνήμες αλώσεως*, s. 287

¹¹³ RUNCIMAN, *Pád Cařihradu*, s. 130-131

¹¹⁴ Pravidelné vojenské oddíly, čili jednotky *kapikulu* – tzv. „Otroci brány, byly hlavními údernými jednotkami osmanské armády a sestávali z jízdních a pěších oddílů.

bitva trvala celou noc. Podobně jako se to osvědčilo již v bitvách u Varny či Nikopole, nasazoval Mehmed do boje stále nové oddíly, přičemž část jeho jednotek vždy bojovala a část odpočívala, aby později mohla vystřídat vyčerpané muže. Obránci tak byli pod stálým tlakem a Mehmed povolával k vojenským akcím stále údernější oddíly. Konec Byzance přišel 29. května 1453 v časných ranních hodinách. Obránci semknutí na torzu hradeb, které už nebyly schopny dále odolávat osmanskému ostřelování, zoufale sledovali vlnu útočníků, valící se trhlinami do prostoru mezi vnitřní a vnější zdí. Vodní příkop byl v této době již zcela zaplněn sutinami a hlínou, takže zde bylo možné přistavit žebříky a obléhací věže. Vše bylo doprovázeno hrozivým křikem Turků a palbou z děl a luků. Poslední okamžiky existence Byzance, jak je líčí sami kronikáři, musely skutečně připomínat apokalypsu a konec světa.

Při jednom z pokusů odrazit útočníky pod hradbami nebyla po návratu obránců řádně uzavřena brána Kerkoporta a osmanským vojákům se podařilo proniknout do města. Byli sice odraženi, ale podle některých zdrojů se jim mělo dokonce podařit vyvěsit vlajku na jedné z věží.¹¹⁵ Brankou proniklo sice jen něco kolem padesáti mužů, které by obránci mohli snadno porazit, ale panika a vyčerpání nedovolily křesťanům sultánovy muže zastavit. Naneštěstí došlo také ke zranění samotného Giovanniho Giustinianiho Longa, jenž se po zásahu kulkou se stáhl do týlu. Jeho zranění bylo zřejmě vážné¹¹⁶ a ostatní Janované odmítli bez svého velitele bojovat. Podle některých zpráv byl Longo svými muži odvezen na jednu z janovských galér a proti své vůli odvezen z města, podle jiných to bylo jeho vlastní rozhodnutí město opustit.¹¹⁷ Nicméně faktem zůstává, že se Janované se chvatně stáhli na své lodě a Osmanům se tak otevřela volná cesta na blachernské hradby, tedy a do týlu zbývajících obránců. Všichni křesťané se snažili dostat průrvami v hradbě do vnitřního města, cizinci urychleně ustupovali na své lodě, kotvící v zálivu, a Řekové spěchali chránit své domovy. Jako první padly čtvrti Pasmathia a Studion a z Galaty místní pozorovali, jak se osmanští Turci objevují na dalších úsecích městských hradeb. Svítání nového dne 29. května 1453 přineslo jasné svědectví, že Konstantinopol padla. Císař Konstantin XI. byl pravděpodobně

---

¹¹⁵RUNCIMAN, *Pád Cařihradu*, s. 139; ŠTĚPÁNEK, *1453: Pád Konstantinopole – zrod Istanbulu*, s. 166; NICOLLE, *Konstantinopol 1453*, s. 89; MONIOY, I. Δημίτρα, *Μνήμες αλώσεως*, s. 287

¹¹⁶ Následkům zranění Giovanni Giustiniani Longo nakonec podlehl.

¹¹⁷ PHILIPPIDES Marios, HANAK, Walter, K., *The Siege and the Fall of Constantinople in 1453*, Ashgate Publishing, Surrey 2011, s. 527.

zabit na svém stanovišti u brány sv. Romana po tom, co se do akce zapojili janičáři a sultánovy palácové pluky.¹¹⁸ Plovoucí zátarasý byly zpřetrhány a z dobytého města prchala jedna křesťanská loď za druhou.

Mehmed ihned po tom, co bylo jisté, že je Konstantinopol dobytá, vydal rozkaz, který zakazoval vstup většiny jednotek do města. Chtěl je tak uchránit před neorganizovaným drancováním a ničením, ale byl to také jeden z důvodů, proč se některé městské čtvrti udržely v byzantských rukách ještě dlouhé hodiny po pádu města. Mehmed sám vstoupil do Konstantinopole 29. května ve večerních hodinách, když už bylo jisté, že se ve městě nenachází žádné centrum většího odporu. Zamířil přímo ke chrámu Boží moudrosti, který přeměnil na mešitu a pak se spolu se svými dvorskými úředníky zúčastnil společné modlitby. Druhý den sesadil z funkce vezíra Candarli Halila Pašu a na jeho místo dosadil Zagana Pašu, který prokázal při dobývání Konstantinopole svou věrnost i schopností. Ten ihned začal jednat o převzetí Galaty. Boje skončily a Byzanc, nesoucí odkaz tradice starého Říma, přestala definitivně existovat.¹¹⁹

---

¹¹⁸ PHILIPPIDES, *The Siege and the Fall of Constantinople in 1453*, s. 202; NICOLLE, *Konstantinopol 1453*, s. 81.

¹¹⁹ NICOLLE, *Konstantinopol 1453*, s. 82; PHILIPPIDES, *The Siege and the Fall of Constantinople in 1453*, s. 258.

Dobytí Konstantinopole v letech 1204 a 1453 v komparativním pohledu

V této kapitole jsem se pokusil na základě použité literatury a pramenů o komparaci obou událostí, a to především z hlediska geopolitického, vojenského a konfesního, které měly podle mého názoru zásadní vliv na obojí dobytí města. Obě tyto události se nesmazatelně zapsaly do dějin Byzance. Jak roku 1204 tak 1453 došlo k vydrancování Konstantinopole. Během čtvrté křížové výpravy to byli katolíci, roku 1453 osmanští Turci, kteří prolomili hradby města, jež bylo považováno za nedobytné. Prameny i odborná literatura se v pohledech na důsledky pádu Konstantinopole značně rozcházejí a v mnohém si dokonce i protirečí. Kupříkladu Nicolle a Laiou vidí v dobytí města latiny nejen velkou morální katastrofu, ale zároveň i počátek konce Byzance samotné. Ztráta hlavního města podle nich nenávratně rozvrátila říši a přes jeho znovuzískání roku 1261 byla její další existence jen bojem o přežití.¹²⁰ Oproti tomu Glykatzí – Ahrweiler se domnívá, že právě čtvrtá křížová výprava byla důvodem k rozsáhlým změnám stávajícího a nefungujícího politického systému říše, které později zajistily palaiologovské Byzanci kontinuitu až do osudného roku 1453.¹²¹

Z geopolitického hlediska je jasné, že Byzanc v době čtvrté křížové výpravy stále disponovala, nehledě na vojenské neúspěchy v 11. a 12. století, rozsáhlým územím, zatímco v roce 1453 bylo její území omezeno v podstatě na bezprostřední okolí Konstantinopole a fakticky byla už jen vazalským státem osmanské říše. Recesi vykazoval také počet obyvatel Konstantinopole, který je v době čtvrté křížové výpravy odhadován na 400 tisíc,¹²² zatímco roku 1453 klesl přibližně na 40 - 50 tisíc.¹²³ To mělo zásadní dopad nejen na ekonomický stav říše, ale potažmo to ovlivnilo i její vojenskou sílu, která byla přímo úměrná územnímu a demografickému vývoji. Byzanc raného 13. století je sice z vojenského hlediska považována mnoha současnými historiky za slabý stát, přesto byly její armáda a možnosti obrany nesrovnatelně větší než roku 1453. Nicolle dokládá vojenskou slabost říše dvěma

---

¹²⁰ ΛΑΙΟΥ, Αγγελική, *Η Δ΄ Σταυροφορία και οι επιπτώσεις της*, in: ΤΟ ΒΗΜΑ, 7.4.2004, s.1; NICOLLE, *The Fourth crusade*, s. 84.

¹²¹ ΓΛΥΚΑΤΖΗ – ΑΡΒΕΛΕΡ, *Η Πολιτική Ιδεολογία της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας*, s. 115.

¹²² PHILLIPS, *The Fourth Crusade and the Sack of Constantinople*, s. 157; SCHREINER, Petr, *Konstantinopol: dějiny a archeologie*, s. 56.

¹²³ ŠTĚPÁNEK Petr, *1453: Pád Konstantinopole – zrod Istanbulu*, Triton, Praha 2010, s. 93.

katastrofálními porážkami byzantských armád Seldžuky roku 1071 u Mantzikertu a roku 1176 v bitvě u Myriokephalonu.¹²⁴ Podobné názory zastává také Tsaggas, který však zároveň dodává, že skutečný stav armády komnenovské Byzance nebude nikdy zcela objasněn, a pozastavuje se nad tím, jak mohl jinak po všech stránkách prosperující stát utrpět tolik vojenských porážek.¹²⁵ Po srovnání všech dostupných informací o počtu vojáků v obou bitvách došel k nezvratnému závěru, že za vojenskou slabostí říše nestál nedostatek vojenské hotovosti, ale hlavně neefektivní velení byzantských stratégů.¹²⁶ Podle harwardského profesora Warrena Treadgolda a jeho knihy *Byzantium and its Army: 284 – 1081*, čítalo byzantské vojsko roku 1143 přibližně 50 tisíc vojáků z pravidelných oddílů bez námořnictva. Sám však konstatuje, že se jedná pouze o odhad založený na součtu jednotlivých vojenských oddílů, o kterých existují jen neucelené záznamy. Pro období 9. – 11. století chybí totiž údaje o celkovém počtu aktivních vojenských oddílů.¹²⁷ Přestože v počtu vojáků existovala v Byzanci sestupná tendence, zní padesátitisícový odhad úctyhodně ve srovnání s počty obránců Konstantinopole, které uvádějí kronikáři o dvě stě padesát let později. Roku 1453 byla velikost celé byzantské armády prakticky totožná s počty obránců Konstantinopole, odhadovaných přibližně na 5 tisíc vojáků. To dokládá byzantský dvořan Sfrantzes, jenž měl díky svému postavení přístup k armádním dokumentům a jehož údaje o počtu obránců města považují Nicolle a Runciman za nejméně pravděpodobnější: „*Přestože bylo město [Konstantinopol] veliké, postavilo na svou obranu čtyři tisíce sedm set osmdesát tři mužů, a to bez cizinců, jichž bylo pouze dvě stě či o trochu více. Já věděl, že přesně tak tomu bylo, neboť náš císař nařídil představitelům všech městských démů, aby každý z nich sestavil podrobný soupis, kolik vojenské síly je schopen postavit do pole.*“¹²⁸ Jen o málo vyšší počet obránců uvádí Leonardo di Chio, katolický biskup narozený v Řecku, který píše ve svém dopise papeži o 6 tisících řeckých vojáků, ale na rozdíl od Sfrantzese odhaduje počet cizinců, podílejících se na obraně města až na 3 tisíce.¹²⁹ Historiografie se většinou přiklání k názoru, že roku 1453 bránilo Konstantinopol přibližně 7 tisíc mužů ve zbrani, což zahrnovalo jak císařské oddíly a

---

¹²⁴ NICOLLE, *The Fourth crusade*, s. 33.

¹²⁵ ΤΣΑΓΓΑΣ, *MANTZIKEPT*, s. 194-195.

¹²⁶ ΤΣΑΓΓΑΣ, *MANTZIKEPT*, s. 215.

¹²⁷ TREADGOLD, Warren, *Byzantium and its Army 284 – 1081*, Stanford University Press, Palo Alto 1995, s. 75.

¹²⁸ ΜΟΝΙΟΥ, *Μνήμες αλώσεως*, s. 281.

¹²⁹ ΜΟΝΙΟΥ, *Μνήμες αλώσεως*, s. 441.

městskou domobranu, tak cizince.¹³⁰ Toto číslo je v porovnání s odhadovanými stavy byzantské armády ve 12. a 13. století jen velmi malé a jasně dokládá neschopnost císařství efektivně čelit roku 1453 přesile Osmanů. Zároveň vyvolává otázku, proč se Konstantinopol nebyla schopna ubránit latinskému útoku za čtvrté křížové výpravy.

Roku 1204 byla situace zcela jiná. Vojenská posádka Konstantinopole se skládala z 15 tisíc mužů včetně asi 5 tisíc členů elitních císařských varjažských oddílů, jak uvádí Phillips, přičemž šlo o skutečně profesionální armádu.¹³¹ K podobným číslům se přiklání také Nicolle.¹³² Z toho jasně vyplývá, že při osmanském útoku město bránila sotva polovina mužů, než tomu bylo roku 1204. Tato čísla jsou nepřímo úměrná stavům nepřátelských armád, které stanuly před hradbami města. Roku 1204 je síla křížáckého vojska odhadována na 30 tisíc vojáků, včetně jezdců, pěšáků a posádek benátských lodí.¹³³ O podobných počtech píše ve své kronice též Robert de Clari.¹³⁴ Počet obránců města byl tedy přibližně poloviční v poměru s počtem útočníků. Připočítáme-li k tomu také důmyslný hradební systém Konstantinopole, nemusel nižší počet vojáků, bránících císařskou metropoli nutně znamenat nevýhodu, neboť bylo možné zajistit efektivní obranu města i s relativně malým počtem obránců. Podle tvrzení pramenů tato vojenská hotovost k pokrytí hradeb stačila. Jako příklad uveďme výrok francouzského rytíře a očitého svědka útoku na Konstantinopol Geoffreye z Villehardouinu, který píše, že: „*na hradbách nebylo vidět nic, než lidí,*“¹³⁵ přičemž lidmi myslí obránce města. Je tedy patrné, že hradby byly plně obsazeny vojáky. Jak se prameny shodují, selhání obrany města roku 1204 zapříčinilo skutečně pouze neefektivní velení. Villehardouin dále líčí, jak „*náš Pán pozdvihl vítr Boreás, který přihnul koráby a loďstvo blíže ke břehu. Dva koráby společně svázané, z nichž jeden se jmenoval Poutník a druhý Ráj, se přiblížily k věži blízko, jeden z jedné strany, druhý z druhé. Bůh a vítr je hnaly tak, že žebřík Poutníka dosáhl věže. A tu v okamžiku jeden Benátčan a jeden rytíř z Francie, jehož jméno bylo Ondřej z Urbouise, vstoupili do věže a další lidé začali rovněž vstupovat a ti, co byli ve*

---

¹³⁰ ŠTĚPÁNEK, 1453: *Pád Konstantinopole – zrod Istanbulu*, s. 95; NICOLLE David, *Konstantinopol 1453 – Konec byzantské říše*, s. 33.

¹³¹ PHILLIPS, *The Fourth Crusade and the Sack of Constantinople*, s. 157 – 159.

¹³² NICOLLE, *The Fourth crusade*, s. 60.

¹³³ NICOLLE, *The Fourth crusade*, s. 30.

¹³⁴ HROCHOVÁ, *Křížové výpravy ve světle soudobých kronik*, Státní pedagogické nakladatelství, Praha 1982, s. 84.

¹³⁵ Tamtéž.

věži, byli poraženi a utekli.“¹³⁶ Tento okamžik prvotního prolomení obrany považuje za zásadní také Nicolle a tvrdí, že císař udělal fatální chybu, když okamžitě neposlal své palácové oddíly, aby křižáky zastavily.¹³⁷

Pokud nebyla Konstantinopol roku 1204 schopna odolat dvojnásobné přesile křižáků, jejichž obléhací stroje byly omezeny pouze na katapulty, trebuchety a poměrně jednoduché obléhací věže,¹³⁸ pak mohla jen stěží zadržet nápor mnohonásobné přesily osmanského vojska roku 1453, které zároveň disponovalo tou nejmodernější obléhací technikou. Jednalo se zejména o takzvaná obří děla, o kterých s obdivem píše kronikáři. Jejich údaje o celkovém počtu osmanského vojska se však opět liší, například Sfrantzes píše o 200 tisíc mužů ve zbrani,¹³⁹ biskup Leonardo di Chio až o 300 tisících vojáků.¹⁴⁰ Odborná literatura je v odhadech stavu osmanské armády daleko střídmější než kronikáři. Nicolle uvádí jako logický počet 80 tisíc mužů, Štěpánek je ve svých odhadech ještě střízlivější a předpokládá, že Mehmedovo vojsko čítalo přibližně 50 tisíc vojáků.¹⁴¹ Pokud vezmeme v úvahu všechny faktory, které mohly ovlivnit počet vojáků, jež byla osmanská říše roku 1453 skutečně schopná postavit do pole, aniž by byly postrádány na hranicích či jako posádky významných měst, pak bych se přikláněl k počtu 80 tisíc vojáků. Tento odhad je reálný především na základě osmanského verbovacího systému *devşirme*, který efektivně zajišťoval odvody bojeschopných mužů ze všech provincií do nepravidelných oddílů osmanské armády, zvaných *kapikulu*. Odborná literatura se také shoduje, že si Mehmed již při přípravách útoku na Konstantinopol chtěl zajistit mnohonásobnou početní převahu. Proto bylo nanejvýš pravděpodobné, že z právě tohoto důvodu zvýšil odvody branců z provincií, a jeho armáda tak dosáhla 80 tisíc vojáků. Pokud tedy budeme předpokládat, že před hradbami Konstantinopole stanula osmanská armáda této velikosti a vezmeme v úvahu, že obránců bylo pouhých 7 tisíc, musíme nutně dojít k závěru, že hlavní město Byzance nemohlo vzdorovat dlouho. Zejména po proniknutí osmanského loďstva do Zlatého rohu, kdy bylo nutno bránit i úsek hradeb ze

---

¹³⁶ Tamtéž. s. 182.

¹³⁷ NICOLLE, *The Fourth crusade*, s. 61.

¹³⁸ Těchto obléhacích strojů mělo být podle Niketa Choniáta na 300. ΧΡΗΣΤΙΔΗΣ, Δημήτριος, „Αναμνήσεις από αρχαία κείμενα στο έργο του Νικήτα Χωνιάτη Χρονική Διήγησις,“ Επιστημονική Επετηρίδα Φιλοσοφικής Σχολής Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, τομ. 22, Θεσσαλονίκη 1984), Τομος I., s. 224.

¹³⁹ MONIOY, *Μνήμες αλώσεως*, s. 285.

¹⁴⁰ MONIOY, *Μνήμες αλώσεως*, s. 441.

¹⁴¹ ŠTĚPÁNEK, *1453: Pád Konstantinopole – zrod Istanbulu*, s. 95.

strany zálivu, nemohla být obrana efektivní a bez potřebných posil odolat dlouhodobému obléhání. Kromě toho měl sultán k dispozici účinné obléhací stroje. Hradební systém, který byl schopen odolat útoku křižáků roku 1204, nemohl roku 1453 vzdorovat velkým dělům s nesrovnatelně větší palebnou silou. Podle očitých svědků, zejména Kritovoula a Doukase se hradby po několikátýdenním bombardování nacházely ve značně zuboženém stavu a mohly tak chránit město jen částečně. Autentické svědectví o tom nám podává Kritovoulos, který líčí, že „*obránci stáli na troskách hradeb, hledíce na valící se přívalovou vlnu sultánova vojska.*“¹⁴² V kronikách z roku 1204 se však jasně píše, že hradby stály i v době proniknutí křižáků do města.¹⁴³

Rozdílná byla také strategie útočníků a jejich postup při dobývání města. Zatímco roku 1204 se Benátčané a křižáci zaměřili na nejslabší úsek hradeb, které obepínaly čtvrti Blacherny a chránily Konstantinopol ze strany Zlatého rohu, vyzbrojil Mehmed, pevně rozhodnutý dobýt Konstantinopol za každou cenu. Tento riskantní a nákladný podnik mladého sultána osmanskou říši z ekonomického hlediska nesmírně vyčerpával.¹⁴⁴ Sám však nechtěl, aby z druhého Říma zbyly jen trosky. Chtěl z něj zachovat co nejvíce, aby mohl z Konstantinopole po dobytí učinit nové hlavní město své říše. Mehmed po prolomení hradeb držel většinu své armády vně města, aby se tak vyvaroval nekontrolovanému rabování, a při převzetí kontroly nad Konstantinopolí postupoval metodicky.¹⁴⁵ Roku 1204 byl vpád křižáků do města nekontrolovaný a již při samotném dobývání byla Konstantinopol velmi poničena. Víme nejméně o dvou požárech, které připravily o domov tisíce lidí a o spáleném a zbořeném městě píše také Choniates.¹⁴⁶ Byly zničeny celé čtvrti a mnoho domů bylo vypáleno, než se situace konsolidovala. Ve srovnání s tím roku 1453 přežily významné konstantinopolské budovy v relativně dobrém stavu a některé z nich byly dokonce ušetřeny následného rabování.

Z hlediska komparace dlouhodobějších následků pádu města roku 1204 a 1453 je zajímavé si připomenout srovnání, které provedl současník událostí roku 1453 Michael Kritovoulos: „*Dobyto bylo i dříve toto nešťastné město, které bylo zotročeno po dobu šedesáti*

---

¹⁴² MONIOY, *Μνήμες αλώσεως*, s. 243.

¹⁴³ HROCHOVÁ, *Křížové výpravy ve světle soudobých kronik*, s. 182.

¹⁴⁴ ŠTĚPÁNEK, *1453: Pád Konstantinopole – zrod Istanbulu*, s. 155.

¹⁴⁵ NICOLLE David, *Konstantinopol 1453 – Konec byzantské říše*, s. 81.

¹⁴⁶ ΧΡΗΣΤΙΔΗΣ, Δημήτριος, „*Αναμνήσεις από αρχαία κείμενα στο έργο του Νικήτα Χωνιάτη Χρονική Διήγησις*,“ s. 451; NICOLLE, *The Fourth Crusade*, s. 64.

let západními národy. Tehdy tomuto městu bylo ukradeno nezměrné bohatství a nejkrásnější umělecká díla a poklady z kostelů, jež přenesli na Západ či spálili v onom městě. Avšak škody a zmar zašly jen sem. I když všechna tato zvěrstva nelze přehlédnout, město neztratilo ani jednoho ze svých obyvatel a nebylo učiněno nic špatného ženám, dětem a jiným, neboť ušetřili všechny obyvatele. A když bylo znova osvobozeno z otrockého jha, znovu nabylo svého původního postavení hlavního města císařství, ovládajíc mnoho národů Evropy i Asie a nespočet ostrovů. Mělo moc, bohatství, slávu a lesk a bylo prvním městem mezi všemi. Centrum kultury a vzdělání, moudrosti a všeho dobrého pospolu. Podruhé, kdy bylo město dobyto v dobách vlády Konstantina sedmého Palaiologa¹⁴⁷ 29. března 6961 roku od stvoření světa podle Rhómajů a 1124 od času, kdy bylo město [Konstantinopol] postaveno, padlo znovu. Toto nešťastné město, kterému bylo dlužno vytrpět si tolik špatného, volalo tehdy po jakékoli pomoci a to odkudkoli, aby se mohlo ubránit drtivému útoku nepříteli. Ale všechna tato snaha byla zmařena v marnosti této strašlivé katastrofy a dozajista se všechno dělo tak, jak tomu chtěl Bůh. “¹⁴⁸ Z textu je viditelné Kritouvoulos poněkud zlehčuje vyplenění města křižáky během čtvrté křížové výpravy a z živého výčtu událostí, který následuje a kde uvádí, že Osmané: „páchali zvěrstva jen těžko popsitelná. Jejich plenění a pohrdání kostely a křesťanskými svatými místy bylo opravdu strašné. Házeli bez úcty na zem svaté ikony, liturgické předměty a vše, co našli v chrámech Konstantinopole, pošlapali a zneuctili.“ Bud’ byl tedy sám přesvědčen, že roku 1453 utrpěla Konstantinopol daleko větší škody než roku 1204, nebo alespoň chtěl, aby bylo toto zdání uchováno pro budoucnost a to především z toho důvodu, aby pád Konstantinopole roku 1453 a definitivní likvidace Byzance nebyly zastíněny neblahými událostmi a zvěrstvy páchanými křižáky roku 1204, což se zdá jako daleko prozaičtější vysvětlení. Především pokud vedle tohoto popisu Michaela Kritouvoula postavíme pohled na dobytí Konstantinopole v roce 1204, který nabízí očitý svědek událostí Niketas Choniates: „V onen den, kdy město padlo, vpadli dobyvatelé do všech domů, uloupili vše, co našli, a nutili majitele, aby jim ukázali skryše, některé tloukli, některé vzali na milost, ale všechny ohrožovali. Když už měli jedno, pídili se po něčem dalším, něco leželo před jejich očima, další byli nuceni přinášet majitelé, nebo si to našli oni sami. Tehdy nic neušetřili ani neponechali majitelům. A nepovolili jim dokonce používat jejich domy a společně s nimi jíst,

---

¹⁴⁷ Sedmého proto, že byl sedmým toho jména v rodině, tedy nikoli jako císař – MONIOY, *Μνήμες αλώσεως*, s. 450.

¹⁴⁸ MONIOY, *Μνήμες αλώσεως*, s. 267 -269. Konstantin je v tomto textu nazýván sedmým, protože byl sedmým toho jména v rodě Palaiologů, tedy nikoli jako císař. MONIOY, *Μνήμες αλώσεως*, s. 450.

*ba s opovržením odmítli každé soužití s Rhómaji a uráželi je, vyloupili a zahnali ... nepřátelská vojska všechno prohledala a žádné svaté ani bezpečně položené místo neuchránilo utíkající před nesmírnou zhoubou. Kamkoli se kdo skryl, nepřátelé tam vpadli a odvěkli jej, kam chtěli. Když jsme viděli jejich násilnictví, nedbající žádného řádu, snažili jsme se zachránit, jak se dalo.*¹⁴⁹ Z tohoto textu je jasně patrný rozpor se Kritovoulovým srovnáním, neboť Niketas Choniates zdůrazňuje, že počínání křižáků v Konstantinopoli bylo opravdu devastující. Také Moniou se domnívá, že Michael Kritovoulos záměrně zlehčoval zvěrstva, která křižáci ve městě spáchali, aby tak vyzvedl zkázu města Osmany, a příklání se k názoru, že se křižáci chovali roku 1204 po dobytí Konstantinopole přinejmenším stejně krutě jako osmanští Turci roku 1453 a v mnoha případech ještě daleko hůře.¹⁵⁰ Stejný názor zastávají také Nicolle, Štěpánek i Phillips, kteří píší, že roku 1204 bylo rabování města mnohem ničivější a znamenalo pro Konstantinopol daleko větší katastrofu než dobytí města Mehmedem II. roku 1453.

S tímto tvrzením by se však dalo na základě Kritovoulova popisu rabování městských kostelů roku 1453 polemizovat, neboť kronikář líčí, jak docházelo k znesvěcování svatých chrámů, jak byla kněžská roucha používána jako koberce a vyhazovány a páleny ostatky svatých.¹⁵¹ Jeho popis zvěrstev, jehož se dopouštěli muslimové, se v mnohém neliší od popisu křižáckého rabování po dobytí Konstantinopole roku 1204, který prezentuje Niketas Choniates. Přestože to roku 1204 byli křižáci a o dvě stě padesát let později pak osmanští Turci, kteří dobyli bohaté město,¹⁵² jejich počínání se v mnohém podobalo. Jak bylo v té době zvykem, bylo pro vojáky důležité, především získat bohatou kořist. Pro katolíky byla Konstantinopol heretickým městem,¹⁵³ Osmané ji považovali za město nevěřících a nebyl tedy důvod, aby se při rabování drželi zpátky. Jediný rozdíl byl v tom, že Mehmed II. se snažil rabování kontrolovat. Jako důkaz může posloužit fakt, že po prolomení hradeb držel většinu své armády mimo město a ke konsolidaci vzdorujících čtvrtí použil pravidelné oddíly¹⁵⁴, které

---

¹⁴⁹ ΧΡΗΣΤΙΑΔΗΣ, Δημήτριος, „Αναμνήσεις από αρχαία κείμενα στο έργο του Νικήτα Χωνιάτη Χρονική Διήγησις,“ s. 451.

¹⁵⁰ ΜΟΝΙΟΥ, Μνήμες αλώσεως, s. 450.

¹⁵¹ ΜΟΝΙΟΥ, Μνήμες αλώσεως, s. 253.

¹⁵² Majetek, nashromážděný v Konstantinopoli v roce 1453 však nelze srovnávat s nesmírným bohatstvím města roku 1204.

¹⁵³ DUGGAN, Alfred, *Křižácké výpravy*, Orbis, Praha 1973, s. 170.

mu byly plně oddány, a nepředpokládalo se, že by snad oslnění bohatstvím Konstantinopole, porušily sultánův rozkaz. Ve srovnání s tím nastal roku 1204 po proniknutí křižáckých jednotek do města chaos, který nebyl nikdo schopen usměrnit. Vyprávění kronikáře Roberta de Clari o pokojném chování rytířů a klidném shromažďování majetku je třeba brát s rezervou.¹⁵⁵ Proniknutí křižáků do města bylo podle slov Geoffryho z Villehardouinu spontánní a jak píše: „*Jakmile to uviděli rytíři na nákladních lodích, vrhali se na břeh a přesně tak přistavovali žebříky ke hradbám a vylézali nahoru. Tak brzy ovládli čtyři věže. A tu začínají nastupovat z lodí, nákladních i galér, každý jak nejlépe uměl, a brzy vylámali troje brány a vstoupili tam. A tehdy začali vyvádět i koně z nákladních lodí a rytíři se vyhoupli na koně a směřovali do tábora císaře Murtzufla. Tehdy on připravil bojové oddíly dopředu před stany. Když Řekové uviděli před sebou jezdce, ztratili odvahu a utekli a také císař utíkal po ulicích k paláci Bukoleon.*“¹⁵⁶ Proto se lze jen stěží domnívat, že by latinové byli schopni natolik ukáznit své vojáky, aby uchránili Konstantinopol před neorganizovaným rabováním a násilím na jejích obyvatelích.

Jak roku 1204 tak i v roce 1453 byla Konstantinopol dobyta jinověrci. Položme si otázku, jakou roli sehrála víra při dobytí města křižáky a posléze osmanskými Turky. Podívejme se nejprve na vztah katolíků k ortodoxním křesťanům. Negativní postoj apoštolského stolce vůči Konstantinopoli zachytil ve svém díle *Historia Constantopolitana* mnich cisterciáckého kláštera v Pairis Gunter: „*Avšak nejvyšší pontifex už od dávných časů nenáviděl toto město [Konstantinopol], sám i jeho předchůdci, protože město již dávno odpadlo od římské církve. ... Ano on nenáviděl Konstantinopol, jak jsme uvedli, a velmi si přál, aby město, jestliže to bude možné, bylo dobyto katolickým lidem, ale bez krveprolití.*“¹⁵⁷ Z tohoto úryvku jasně vyplývá, že stanovisko samotného papežství vůči Byzanci bylo přinejmenším krajně nepřátelské a Konstantinopol byla v očích západních katolíků jasně chápána jako heretické město.¹⁵⁸ Tato skutečnost bezesporu přispěla k útoku na Konstantinopol, ale rozhodně nebyla hlavním motivem křižácké agrese. Jako důkaz mohou opět posloužit slova Guntera z Pairis, který o několik řádků dále uvádí: „*Podle mínění*

---

¹⁵⁴ Jako pravidelné oddíly jsou v historiografii označovány janičáři a elitní palácové pluky, tedy v podstatě profesionální složky osmanské armády. NICOLLE David, *Konstantinopol 1453 – Konec byzantské říše*, s. 81.

¹⁵⁵ HROCHOVÁ, *Křížové výpravy ve světle soudobých kronik*, s. 84.

¹⁵⁶ Tamtéž, s.182.

¹⁵⁷ HROCHOVÁ, *Křížové výpravy ve světle soudobých kronik*, s. 184.

¹⁵⁸ DUGGAN, Alfred, *Křížácké výpravy*, s. 175.

vrchního pontifika, který byl krajně zainteresován na osudu křížové výpravy, měli naši plout do Alexandrie. Dovolil jim nicméně zabrat bez jakýchkoli peněžních ztrát a v přiměřeném množství jídlo v přímořských oblastech Románie [Byzance], tak aby potraviny vydržely v zásobě na půl roku. Papež se bál, aby jeho rada nebyla špatně pochopena a aby světské záležitosti nepoškodily průběh křížové výpravy.“¹⁵⁹ Podle těchto slov tedy papež Inocenc III. přímé tažení na Byzanc prvoplánově neschvaloval, přestože ji považoval za heretickou. Navíc neexistuje žádný dokument z období před dobytím Konstantinopole roku 1204, který by útok na město přímo schvaloval či k němu vybízel. Proto nelze za útokem na Konstantinopol ani za celou čtvrtou křížovou výpravou hledat náboženský motiv. Stejný názor zastává Hrochová i Nicolle, kteří tvrdí, že šlo především o politické zájmy západních států, ekonomické ambice Benátek a o bohatství hlavního města Byzance.¹⁶⁰

Pokud porovnáme tyto texty se zprávami soudobých kronik, zmiňujících se o motivaci osmanských Turků v roce 1453, setkáme se zcela jiným postojem. Dobytí Konstantinopole nepředstavovalo pouze pád Byzance samotné, ale především triumf islámu nad křesťanstvím, i když prozatím pouze východním. Podívejme se například na Mehmedův údajný projev k jeho vojsku před finálním útokem na město, který ve své kronice zaznamenal Michael Kritovoulos: „Vězte, že tento boj je pro mnohem důležitější věc než pouhé bohatství, zlato a drahokamy, ukryté v jeho palácích a chrámech. Toto velké město a bývalé hlavní město staré římské říše se hřálo po dlouhá staletí na vrcholu své moci a síly příliš dlouho. Já Vám nyní dovolím toto centrum jejich víry srazit na kolena a vyplenit je.“¹⁶¹ Na podobné výroky o symbolickém významu města jako duchovního centra východního křesťanstva narazíme v Kritovoulově kronice na mnoha místech stejně jako na zmínky o Mehmedově touze dobyt druhý Řím z mnohem ušlechtilějších pohnutek, než bylo pouze jeho bohatství či strategicky výhodná poloha. Fakticky vzato Mehmed toto území vůbec nepotřeboval. Z ekonomického hlediska se zbytek říše nacházel v žalostném hospodářském stavu, a ani strategický důvod nebyl na prvním místě - Bosporskou úžinu začal kontrolovat již předtím, po dostavbě pevnosti Rumeli Hisari. Konstantinopol a její dobytí měly především symbolický význam, ? než aby

---

¹⁵⁹ HROCHOVÁ, Křížové výpravy ve světle soudobých kronik, s. 184.

¹⁶⁰ HROCHOVÁ, Křížové výpravy ve světle soudobých kronik, s. 170; NICOLLE, David, *The Fourth crusade*, s. 8.

¹⁶¹ MONIOY, I., *Μνήμεις αλώσεως*, s. 225.

ji mohl ignorovat. Sám se navíc cítil být „*Mahdím*“,¹⁶² který je „*předurčen přinést své říši blahobyť a věčnou slávu, maje za vzorek velké vojevůdce jako Alexandra, Pompeia, Caesara a mnoho dalších vládců a stratégů.*“¹⁶³ Moniou ve své knize píše, že k tomuto přesvědčení jej měla přivést celá řada zvláštních meteorologických úkazů, jako byla zvláštní světla na obloze, podivné klimatické jevy a zář na obzoru, provázející jeho nástup na trůn.¹⁶⁴ Právě proto měl Mehmed uvěřit, že jedině on je předurčen dobýt Konstantinopol, a navíc, že je k tomu vyvolen samotným Alláhem. To jasně dokládá, že v roce 1453 byla víra opravdu hlavním motivem, který jej přiměl k útoku na hlavní město Byzance. Další důkaz představuje přeměna chrámu Boží Moudrosti na mešitu, ke které došlo nedlouho po tom, co město Osmané dobyli. Tak byla jasně vyjádřena dominance islámu nad křesťanstvím. Na druhé straně dokázal sultán projevit vůči křesťanům také jistou toleranci, neboť druhý nejvýznamnější městský svatostánek chrám Svatých apoštolů byl zachován a navíc na jeho výslovný rozkaz ušetřen vyplnění, přestože se nacházel na hlavní městské třídě,¹⁶⁵ což by roku 1204 při neorganizovaném plenění města latiny bylo jen těžko myslitelné.

---

¹⁶² Muslimské označení pro „*Bohem správně vedeného*“, který obnoví na zemi víru a spravedlnost.

¹⁶³ MONIOY, I., *Μνήμες αλώσεως*, s. 139.

¹⁶⁴ Tamtéž, s. 433.

¹⁶⁵ NICOLLE, *Konstantinopol 1453 – Konec byzantské říše*, s. 81; MONIOY, I. Δήμιτρα, *Μνήμες αλώσεως*, s. 265.

Závěr

Není pochyby o tom, že obě dobytí Konstantinopole byla v mnoha směrech katastrofou. Tyto dvě události měly své shodné i odlišné stránky, které lze komparovat z různých pohledů. S jistotou však nelze prohlásit, zda hlavní město Byzance utrpělo více roku 1204 při dobytí latinskými křižáky, či v roce 1453, kdy bylo dobyto osmanskými Turky.

Z geopolitického a ekonomického hlediska byla situace v Byzanci naprosto nesrovnatelná, neboť roku 1453 drželi byzantští císaři pouze území, omezené hradbami hlavního města, a Byzanc byla finančně závislá na mírovém tributu, který jí vypláceli osmanští sultánové. V roce 1204 se jednalo o mocnou říši s obrovským ekonomickým potenciálem, což ostatně dokládá také finanční obnos, který měl být údajně z města po jeho dobytí odvezena. To mělo bezesporu zásadní dopad na obranyschopnost byzantské metropole. Roku 1204 byla Konstantinopol bráněna profesionálními vojáky stálé byzantské armády a hlavní příčinu selhání obrany města je třeba hledat především v neefektivním velení a neschopnosti Rhómaiů plně využít potenciál městských hradeb. Při útoku osmanského sultána Mehmeda II. v roce 1453 podle pramenů i historiografie naopak tvořila drtivou většinu obránců města jen špatně vycvičená domobrana a za profesionální vojáky lze považovat pouze cizince a západní žoldáky, kteří připluli městu na pomoc, což bylo právě důvodem neschopnosti odolat mnohonásobné přesile Mehmedových disciplinovaných armád. Při obou útocích na město si dobyvatelé uvědomovali, že pro proniknutí do města je klíčové ovládnutí zátoky Zlatého roku a přesila na moři. Nutno dodat, že roku 1204 to byla především zdatnost Benátčanů na moři, která nakonec umožnila křižákům proniknout do města. Stejně tak i v roce 1453 znamenalo přetažení osmanských lodí do zátoky pro Mehmeda velkou strategickou výhodou.

Pokud budeme hledat klíčové momenty, kdy došlo k selhání obrany Konstantinopole, dojdeme k závěru, že jich bylo několik. Roku 1204 by se pravděpodobně Konstantinopol za jistých předpokladů mohla křižákům ubránit. Alexios III. a Alexios V. však nevěnovali dostatečnou pozornost obraně hradeb ze strany Zlatého rohu. Byzanc tehdy disponovala dostatečnou vojenskou silou, která by podle mínění historiků mohla při efektivním využití k obraně městských hradeb stačit. Prameny uvádějí, že Konstantinopol bránilo pouze 20 lodí, což se v žádném případě nemohlo rovnat desetinásobné přesile Benátčanů. Při útoku sultána Mehmeda II. v roce 1453 byl počet obránců města ve srovnání s mnohonásobnou osmanskou

přesilou přinejmenším nedostačující. Pokud vezmeme v potaz i skutečnost, že Osmané tehdy disponovali mnohem modernější obléhací technikou, respektive že konstantinopolské hradby, které byly z valné většiny vystavěny v období pozdní antiky, nebyly projektovány tak, aby odolaly těžké dělostřelbě, dojdeme k závěru, že hlavní město Byzance nemělo mnoho šancí tomuto útoku odolat.

V obou případech byla Konstantinopol dobyta jinověrci, což pro Rhómáie znamenalo potenciální ohrožení ortodoxie. Po vzniku latinského císařství byla za oficiální konfesi prohlášena katolická víra a celé jeho území formálně přešlo pod primát apoštolského stolce. Nicméně noví křižáčtí vládci byli neschopni vymoci si plošnou konverzi pravoslavných obyvatel na katolickou víru a navíc byli zaneprázdněni stálými válkami s nástupnickými státy Byzance. Díky těmto skutečnostem si většina Rhómáiu, žijících na území latinského císařství svou víru uchovala. Na rozdíl od západních křižáků Osmané o konverzi křesťanů na svých územích k islámu příliš nestáli. Jednak to bylo z důvodu muslimského elitářství a v neposlední řadě také proto, že křesťané platili vyšší daně. Zde je třeba poznamenat, že latinové zacházeli s Rhómaji po dobytí města pravděpodobně hůře než osmanští Turci.

V obou případech došlo k vyplenění Konstantinopole, během něhož byla zhanobena svatá místa a bylo pobyto mnoho obyvatel města. Roku 1204 město velmi utrpělo, většina cenností byla odvezena na Západ a více jak půl století latinské nadvlády zanechalo na tváři Konstantinopole dalekosáhlé následky, ať již se jednalo o masivní úbytek jejích obyvatel či ekonomický a především kulturní úpadek. Na druhé straně křižáci Byzanc nezničili a podle některých historiků byli dokonce nutným zlem, které způsobilo nezbytné změny, a pomohlo tak byzantské říši přežít až do roku 1453.

Rok 1453 sice znamenal konec Byzance, ale v žádném případě to nebyl konec Konstantinopole. Na troskách staré Byzance sultán Mehmed II. vystavěl multikulturní centrum nového islámského Východu a své kosmopolitní říše. Město, kde se ortodoxní Řekové naučili žít pod nadvládou muslimů ve vzájemné symbióze a toleranci navzdory všem rozdílům a které bylo hlavním městem osmanské říše až do jejího zániku v roce 1918. S nadsázkou lze zkonstatovat, že rok 1453 a osmanská nadvláda přinesly opět do Konstantinopole hospodářskou prosperitu.